Записки-спомини

часть II. 4)

Липень 1933 року.

Похорон Цісаря Фр. Йосифа

(цісар) Фр. Йосиф помер 21. падолиста 1916. року. Часописи писали
тоді, що цісар до самої смерти тримався добре, що
лише якихсь 3 дні перед смертю зачав ся ослаблювати
а завів як диспозицію належно своїм дво... дав
а двораком: „Завтра встаю, як звичайно о ½
Говорено знова у війську що цісар вже від довших
років здитинів зовсім, що підчас війни був
лише малежим і таке інше. Коли москалі здобули
Перемишль і донесли це цісареві в словах:
„Przemyśl ist gefallen" – то цісар мав відповісти
„O der arme Kerl" – думаючи що то хтось
з визначних старшин згинув на війні. Скільки
в тім правди – чи правдою, я не помітив ні ще
що писали часописи тоді межи старшинами. Коли
помилюся і чую чого вчать (а може вже є) то ся вияснить
ще одно що передати було загадкою. Сам похорон
тіло лежить везли на Капуцинів як це заявляли дня
позавчора – тому везли такого „рано" як не писали часописи

а уже при перевозі домовини з Шенбруну до Бургу і потім також самого властиво похорону. Домовину в Шенбруні зачинили за віз лакеї, а домовину віз караван і не після може [illegible] похорону. Краще що ся [illegible] домовину зачинили [illegible], а караван, що засува армата [illegible] (як не ховали [illegible] французького [illegible] [illegible]) – [illegible] [illegible] двірський заказував також як не віддалось – хто знає. В кожнім разі похорон не дало [illegible] як не [illegible].

Цісар помер в Шенбруні 21.XI. 1916 р. По смерті його тіло лікарі забальзамували – ~~убрали~~ [illegible] в галовий одяг [illegible] Фельдмаршала і [illegible] домовину [illegible] за тілом двірська служба із публики нікого не допущено. 27.XI. 1916. перевезено [illegible] до Hofburg. [illegible] похід мав [illegible] дуже багато, бо людей не зібралось [illegible] [illegible], що не [illegible]. Тлінні останки перевезено до Hofburg-pfarrkirche в Бургу, де виставлено тіло цісаря для публики звідки [illegible] відбувся властивий похорон до Kapuzinerkirche.

Переїз домовини з Шенбрунну до Бургу відбувся [illegible]
слідуючо: 27. XI. о год. 10 вечером дворські
священики відправили молебень над покійником а опісля
(Hofsaalkammerdiener і Leiblakaien) звезли
домовину і вложили на каравани запряжену
в вісімку вороних коней. Підчас виношування домо-
вини гвардія зняла шоломи і віддала своєму
володареві послідне поздоровлення. Невелика
публика мала бачити заледви похід (так як
вʼїзд до Шенбрунну публики не впущено).
Поза домовиною ішло 8 Edelknaben з горіючими
світильниками і 6ти-8 гвардистів з кождого роду гвардії
австрійської і угорської з війська. На чолі походу їхали
два Hofreitknechte з ліхтарнями, один скороход
драбантів (убрання в звичайній сірій воєнній одежі)
повіз з камердинерами, Hoffkomisär на коні, повіз
(запряжений в 3 пари коні) з Flügeladjutantami, гусаре, два Hofreitknechte
з ліхтарнями, повіз (3 пари коні) з генерал. адют. гусаре,
два Hofreitknechte з ліхтарнями, повіз (3 пари коні)

з Oberhofmeister-ом, два Hofreitknechte з лехтарями, опісля домовина на караваті а побіч неї ар... від згадав гвардії, а за кінці знова ескадрона кавалерії. По обох боках походу військо (піхота) творило [illegible] шпалір. Похід ішов через Maria-hilferstraße - Babenbergerstr. до Hofburg.

28. XI. Виставлено тіло небіжчика для публики. Часописи донесли зразу, що публика буде могла побачити цісаря в отвертій домовині, але опісля довідали ся люди, що з якихсь там залежів домовина буде замкнена. На ту тему почали люди знова шептати різні речі - припускали що як тепер кронпрінца Рудольфа (якого замордували) то [illegible] так військо уставлено що не можна було на тіло рішено побачити - що тепер і тут заходить тепер подібна пригода.

Памятаю що до послідних відвідин цісаря зібралося дуже богато народу. Публику уставлено „в хвості" чвірками і я прийшовши о год. 9 вечером [illegible] пере[д] два стояв до год. 10. рано на другий день щоб[ть] дістатись врешті до Hofburgpfarrkirche.

Кінець хвоста коли я приїхав був на Ring'у
коло Babenbergerstrasse і розпізнав ся дуже довго
але обернувши, так що прийшовши до Hofburgstrasse
„хвіст" не задержував ся взагалі лиш довго обходив
довкола домовини і виходив зараз за двір.
Коло „хвоста" на улиці утримало порядок військо
з крісами. В середині Hofburgkirche не було
нічого замітного ~~[illegible]~~ — замкнена домовина
знакові свічки і як собі марширові уставлена
Гвардія — обізва салю з вінками і велика сила
світла, так що вам що лежали шлях від загорі
в церкві мало не закрутилось в голові. Як вже згадав
того що люди хотіли побачити не побачили (хоч цісаря)
так що всі звертали увагу хіба на строгу ростик
гвардистів котрі дійсно виглядали як статуї.
На дворі цісарськім була гвардія австрійська і угорська.
Однострій гвардії був менш більш такий: Leibgarde: (жо-
га) біленькі пікельгавби вгорі гострими верхівцями,
всі гвардисти були в ранзі Feldwebel, горішний однострій
(довгі горі плащі) темне і кріс; Trabantenleibgarde:

нікельованих вузька біла вилогами, мабуть звисають
блюза власти, білі штани, старовинські чоботи
шабля і замість крісу галабарда, Leibgarde Reiterescka-
dron: нікельована шапка довгі вилоги,
блюза як у Leibgarde (міхова) білі штани високі
чоботи, підсідлані дорожка гарне черпака з австр.
орлом, білі довгі рукавиці все за білим козах
[illegible]
(ґіґанта). √ Burggendarm: однострій як у Leibgarde
(міхова) лиш що нікельована без вилоги. Крім
того була ще угорська Leibgarde (також 4. роди)
в угорських старих строях. Всі гвардисти ще
мусять бути гарні (з лиця також) високі ростом
(до приписаної числа мірі). Коли такий гвардист
стоїть державно за позір – то ж диво що ми всіх
звертались на них. Коло катедральну лежали перед
головичою австрійська і угорська корона, капелюх
архікнязівий, ордери медалі, шаблі, рукавиці тощо
28. XI. приїхав до Відня цісар Вільгельм, з'явив вінець
зад головичою в Hofburgkirche і того самого дня
відїхав до головної кватири (за самим похороном же з'їв).

Асистував цісар. Вільгельмові весь час водтовив цісар Карло.
Властивий похорон цісаря Фр. Йосифа відбув ся др 30. листопада 1916. На похороні як писали часописи брали участь король Людвик III. (баварський), король Фердинанд болгарський з наслідн. престола Борисом, представник Туреччини і богато князів німецьких. На похорон зїхала ся вся маґнатерія угорська і урядники вищі майже з цілої Австрії і Угор. Властителі помешкань при улицях, котрими ішов похорон, відступали за дуже високою оплатою свої вікна для різних маґнатів, що хотіли побачити цілий похорон. похід (позичка на вікна коштувала великі суми). З Hofburg-y Kapuzinerkirche до Kapuzinerkirche дуже близько, але похор. похід ішов через Ring до каналу Дунаю, і звідси через Rotenturmstrasse до Kapuzinerkirche, бо інакше не було би місця сам похід уставити (розвинути).
Властивий похорон бачив я коло міністерства війни (за Stubenring), де можна було ще сяк так перепхатись. Перед мініст. війни зібралась вся генеральність віденська в парадних уніформах і віддала

халтурки своєму монархові „die letzte Ehrenbezeigung"
Долговічу віз караван (як передище), духовенство йшло
парами рівними групами — богато достойників — військо
і велика маса народу так що власть похід не мав кінця
бо і земля розвинутись як слід. В часі похорону дзвонили
всі дзвони по всіх церквах, а все місто було прибране
з жалібні чорні хоругви.
Сам похорон тіла мощ був дуже мало цікавий. Що
характеристичне то присутна і демократичність міста
Віден (даремно що тут ще цісарство). Я бачив зараз лежать
цісарської родини і всі вони були дуже скромно
зібрані, а може то репрезентувались міщани дуже
елегантно (тільки жаль що „панські діти"). Взагалі
горожани з привітним приїхали до Відня за якусь параду
не побачать те що думав побачити і так намагаюсь і т.д.
що за близькими цісаря Tegethoff не стрілялась за округи
Favoriten далеко ... у Відні —
а що тут робилось у нас в галицькі хоробі в таких
Великих (що за ...) — або і по селах. Т—

зразу мешкав я на Goldschlagstrasse аж до зеленого, а
в V. класі мешкав я в X. окр. на Klausenburgerstrasse
№ 24. III. Stock Tür 31. Знакомих мав я досить багато, бо
у Відни добре. А крім підмоги діставав дещо гроша
з дому і кілька разів від брата Стаха, так що мав
доходу більше як обох п. четверти разом. Помагав мені
також багато мій тіточний брат Кузінський Лев (Lovsko)
і фундував (кількох) багато мій бувший товар. з коломийської
гімназії Стефан Головацький.
Межи 25/XII. 1915 а 5. I. 1916. був Стах у мене у Відни
на урльопі. Властиво весь урльоп перебув він у своєї
нареченої в Korneuburg b. Wien. З нареченою пізнався
здавна за посередництвом свого безпосереднього шефа
Leutnanta von Koźda, котрого жона батько був званим
„Kreisapotheker" в Korneuburgu. Потому до дому заїхав Стах
де за дуже короткий побутом з урльопу на російський
фронт. З часом у Відни запровіантування міста ставало
чимраз то гірше. Заведено карточки на хліб, так що на
кожду особу припадало четвертка одного кілевого хліба.
Робітні діставали ще пів хліба.

Додати ще треба, що хліб той мав в собі мало правдивої муки, а більшу скількість муки з каштанів, муки з кукурудзи і інших прочих додатків. Опісля писали німці часописи заохочуючи громадян, що треба перевертати (або [illegible]) хліб, щоби він не мав багато поривних складників, а коли видати його [illegible] (не вистарчаючу) кількість, то вже зачався властиво голод. Потім заведено карточки за муку, муку і масло, котрі можна побирати тільки двічі в тиждень. Але і того з часом бракло і щоби дістати лиш 1 kg муки треба було вистоювати під склепами довгі години [illegible]. Це вистоювання „anstellen" в хвості характеризувало тодішні часи. В тім часі є з нашого гостинного [illegible] за дверми вибирали ся під склеп муки фабрики Kronenbrot, або Ankerbrot на Favoriten, щоби рано принести додому по 1 kg муки. У так минали людям під склепами години за годиною, проходила ніч, а рано і люди ловили вже двигом до того. Декотрі приходили з вечера під склеп з клуночками, бо знали, що ще вже

старші різка (молоді різки були по бюрах при трамваях etc — а мужчини на фронті). І так раз було виставали під склепами в холоду осінь і в зимі досьвіта ніч, бо тоді щось було дістати. З того anstellen (я мав тоді коротко), що мені таким товаришувати під склепами взявся знаменитий гороз віденським діялектом. П. Тесерова як розовина білявка (з тих-тихії) дуже скоро присвоїла цей діялект, а пізніше такої і я опанував його добре, такого з ходить вже за розовиною білиня і кінцем вертіжали вмієт вже тамичатина, за кожну під склепами дивилися ще більше вираз. Часто траплялось таке вимагає що люди (так само інші) вже не стало, такою переставили ніж він над рядом могла було прийти до дому з порожніми руками.
Коли вже згадав про віденський діялект то заведу декілька виразів, які ще запамятав. І так віденчик замість ja каже jo — замість dort каже dürten
—— Gasse — Gosse — Strasse — Strosse
Я є віденчиком = ich bi a Wianer або Wauer.
Ich habe das nicht gesehen = I hab dys net gsehen.
Hausmeister = Hasmaster (сторож камениці).

Backpulver (порошок до печива) = Pokpulver

er wird kommen = er werd kuma

geh nach Hause (іди додому) = geh ham

ziergó = іди геть (іди звідси)

zu Hause daheim = taham

es ist kalt = es is kolt

Leut kfrenc (dig frieren) = зими є зимно

ausa, drausa = на дворі

ich bi terfrert (erfriert) = я змерз

host es umi trogen = ви занесли

ich bi gonga = я ходив

die Bohn = die Bahn

ausramen (ausräumen) = прибрати

gems ma a Packel Tobok = geben sie mir ein Packel Tabak

ich was net }
ich was jo net } ich weiß nicht

was was i = що я знаю?

Нап тепер значку не ходив „ich anstellen" але потім мусів якось ходити, а то головно за тютюном щоби дістати 4-5 цигаретів – або пачку тютюну (ще було брак німцям благодать). В тій камениці де ми мешкали (на Klausenburgerstrasse) на 3 ім поверсі вкорзі мешкала вдова п. Fischer з своїми доньками Anna, Berta, Rosa і Nili, а дальше в сусідніх дверах пані Therese Jeblik молода жінка з 2 дітьми котрої чоловік був на фронті. Від її швагра (вахмана) дістав я поштовий календар що справді помагало мені німцю радість, бо в календарі мав я спис всіх улиць – план міста.

Чим дальше тягла ся війна, тим більша нужда зачала заглядати до столиці. Коли заведено картки на хліб, то вже тоді зачався голод на добре. В ресторанах зразу можна ще було все дістати крім хліба, а потім не було вже і картофель. Ресторатор подавав тільки мясо і хліб треба було собі принести до мяса з дому. Мясо з барабольою з гасом вже тільки не міг бачити ні всебе вдома ні в ресторанах. Прекрасні віденські каварні продавали каву без хліба тільки – потім і без цукру (коли завели картки на цукор, брав тільки той що приніс з дому).

Потім дійшло до того що не було вже і м'яса і
людність мусіла заміняти м'ясо м'ясом з Реха (німці діставали
його тоді з Норвегії") і м'ясом морських риб. Картоплі
дому попросту не мусіли думати що варити на
обід — бо в дійсності не було що. Коли наближалася зима
то з часом бракло убрати і вугля. Намагаюсь хоч
одного разу а з нашого четвертого кута заставати
німці вагони за вагонами мусіли в ночі сніжну
метелицю пересипати між них за вугля не Meidlinger
Bahnhofi і що дуже ми принесли тоді до дому
без нічого і вугля не дістали — то не мало так роздра-
тувало що є рішив все зробити щоб лиш вирватись
з того пекла. Не діставши вугля прийшли ми до хати
і загалом роздумувати що робити — а тут ще дошка розпука
Ах ві зимно (нема і не дістали вугля) з'їсти нема що — єдиний
пропитання гуралки тільки нема. При тім зважаючи — не лишалось
нічого лишнього як іти голодному спати з тим що
слідуючого дня може ще гірше, бо голодів ще
більше голоден — ну і все таки за вуглем прийдесь знова
вистоювати (може і одержимо) не оберта тамо перед
Meidlinger Bahnhof.

До Львова прийшли знова москалі і я стратив

службу з домом – брат Стах переслав також писати

і як я потім довідався попав в російський полон

під Зборовом – або Конюхами (здаєсь 26.VII.1916). Я не міг дістати жадної

грошевої підмоги ані з дому ані від брата. В таких обста-

винах як згадав, як могла йти наука в гімназії на

Radetzkygasse. До того всіх моїх товаришів забирали

до війська – а річ відома що коли зле чоловік може

зійтися з своїми товаришами не дай Бог сам оден пхає

ще біду вперед – а ту згодом втратив я і своє

товариство. Насамперед позбувся я товариша

Эрекиса Матвія (Гуцула), а коли скінчив рік

1899. до асентерунку стратив я тов. Головацького, Петра

Барана, Смолука Романа Ст. Пригадую собі II. класа моє

повоно була як сто і вкінці рисмолма якихсь

кількнадцять учнів всего. Рахували (дочисла) ще дівчата

які ходили разом з нами. У так коли асентеровано

рочник 1898. відпало з класи кілька товаришів старших

коли прийшов рочник 1899. на чергу число учнів ще

більше змаліло, а коли пізнійше і я пішов до війська

(1900. р.) то залишилось ще в класі рочника 1901. хлопців

котрих було мало і дівчата.

Зараз по ассентерунку „пропали" ми кілька
своїх товаришів в далеку дорогу за кордон ми одні ще
„діти" – до того згодом привикли ся. Декотрі з товаришів
приїзджали потім до нас до Білгорай з кордону щоби
доповнити свої студії (не урядом) і за павзі за кордоном
роїлось від доповітрів (ужас) як в касарні. Як вже згадав я
рішив вирвати з того голодного міста Відня якнайскорше
бо горі вже було видержати далише. Щоби помогти
собі так так ми з паном Гебером шукали собі
праці десь у фабриці, щоби як робочі дістати
бодай подвійну пайку хліба (1/2 kg), але з того нічого
не вийшло бо працю тяжко було знайти. Гебера, що
робив враження немічного назали не хотіли приймати
до праці, бо знали що він не буде міг працювати
а мені казали що я ще замолодий. Фабрика, хотяй
одні було грудно о робітника хотіли дійсного робітника
а за таких ми оба не виглядали і тому нас не приймали.
Вправді там обіцяно працю у польській фабриці
гільз і шрапнелів „Witkowski на Marszałkowskie 12", але
з того також нічого не вийшло. Я хотів вступити охотником
до Усс., щоби „найшити" так так свого долю.

18. вересня 1916 зголосив ся я вже в кадрі УСС на Goldschlagstrasse, але як малолітнього мене вступити до війська без дозволу родичів або опікуна (п. [illegible] заборонив мені ще зробити і на тім скінчилось). Тепер час ще один з найпоганійших згадок у моїм життю.

Я мав тоді ще довершити гімназичних літ – рік ще тоді потребував [illegible] відорватись, а тут прийшли такі хвилі „[illegible] завтрашне". Голод – холод і [illegible] надія не краще. Я рішав тоді відразу до війська і до науки перервав науку в II. кл. і виїхав до Wöllersdorf, де перший раз в життю ставав до праці і небезпечній праці як звичайний чорнороботник. П. [illegible], коли не стало уже грошей від Стаха і [illegible], став неможливим для мене і ще [illegible] мій відїзд до фабрики. Богато грошей від Стаха ми звідти не [illegible] ся (а тревало ще дуже коротко), але все таки в тих часах підмога ця була для мене велика. Переглядаючи тепер [illegible] часописи з війни згадаю ті що тоді писались про [illegible] і що виписав 2 про свого брата Стаха:

Віденські часописи пишуть: 15.VII.1916. Bei Delatyn erhöhte Gefechtstätigkeit. Feindliche Truppen die in die Stadt eingedrungen waren, wurden an den Südrand zurückgeworfen (звідомлення армії генер. von Köves). Та сама часопись подає також звіт російського генер. штабу такий: Unsere Truppen des gener. Leschitzky besetzten 8.VII.1916. in Südgalizien den wichtigen Eisenbahnknotenpunkt Delatyn. „Укр. Слово", подення з 26. липня 1917 пише: звідомлення з головної вій. кватири з 25.VII.1917. На східнім фронті: фронт бавар. князя Леопольда – група військ генерала Бьом Ермолі (австр.) заняла Станиславів і Надвірну.
„Діло" з 27.VII.1917: Ґорган, Товмач і Делятин заняли групи генер. Бьом Ермолі (аж тоді зайняли військо Делятин).
„Діло" з 24.IV.1915. подає: Срібну медаль хоробрости I. класи одержали хорунжий Роман Калинський, старший десятник Станислав Марецький і вістун Мих. Кузик. Всі три належать до відділу кінноти

Знова „Діло" з 31. XII. 1915. подає: [illegible]
[illegible]

[illegible]: Відзначено за хоробрість супроти ворога удїлено цїсарським австрийським медаль I. кл. . . . ., бронзову медаль хоробрости одержали Святослав Марецький командант четї при кіннотї

Wiener-Neustadt

У Відни годі було вже далше видержати. За кождим харчем (не раз) і дарма) треба було выстоювати під склепами від рана - через цілу ніч до рана. З часом у Відни не можна було дістати за гроші ні молока (видавано лише дітям і хорим за карточками), бараболь (ресторації продавали ще зразу масно з ярини, але без бараболі і без хліба) - а з часом не стало також маса і вугля.
Хліб видавано за карточками по 1/4 кг за особу. Чоловік ходив все голоден і мріяв о куску хліба, або о печеній бараболі. Коли прийшла зима в 1917. і не стало також угля - людей брала вже розпука. Ці два товариші голод і холод найскорше знищат здорового чоловіка. А тоді ще ріс розвивав се і хотілось їсти і їсти. Не було також виглядів на поліпшення - прото нам треба було ходити до школи учитись, а вже не ставало і сил.
До Відня прийшли знова москалі і знаю не міг а дістати жадної помочі. Брат мій Остап попав

в російськім полоні і нікому було мені помочи.
Пан Гебер, чоловік рудий перестав також мною цікавитись.
Як мені в 16 літнім році хлопчина порадити собі у Нім-
ецькому місті. Правда нікому не жилось все тоді добре у Відні,
але все таки хто був при родинах мав бодай поміч у
отців — вказівки і в родині уже сам так біду латалось.
Щоб бодай трохи поліпшити своє положення
рішив я дістатись десь на працю, щоб в цей спосіб
дістати збільшену пайку хліба і муки. Робітники,
що працювали тяжко (Schwerarbeiter) діставали тоді
пів kg хліба (місто 1/4 kg) і трохи більше муки. Так
тоді мрією була скибка хліба. Голод — великий пан
Хто не зазнав голоду не зрозуміє цього. Я знайшов собі
товариша Ярослава Табака (зі Стрия), що мав тоді ті
самі думки що я і ми спільно постановили виїхати
до фабрики муніції до Флорідсдорфу. Табак був
моїм шкільним товаришем і ми разом ходили у Відні
тоді до VI-ої класи. Ми рішили перервати науку —
виїхати на працю, а при кінці шкільного року приїхати

і здати іспит до класи VII-ої. Професори наші не мали відого проти нашого плану і згодились на це без жадних застережень. В цей спосіб перервали ми свою науку в шестій класі і виїхали 10. II. 1917. року до Вінер-найштадт. Приїхали ми туди під вечер і коли прийшла нам пора було подумати про нічліг. Ночувати під голим небом було годі – бо була кріпка зима, а приїхали ми розуміється без жадних річей ні подушок (того ми зовсім не мали). Товариш Чабан краще визнавав ся, що робити в таких случаях – пішов прямо до поліцая – сказав що ми приїхали на працю а що приймуть нас доперва завтра, а ми не маємо де ночувати – „просив" щоб поліцай позволив нам переспати в міськім арешті. Як пізніше я довідав ся так нераз ночували – такі як ми у арештах у Вінернайштадт. Чабан знав про це вже перед приїздом нашим до Вінернайштадт. І справді був це одинокий можливий нічліг для тих, що не мають грошей на готель. Коло Вінернайштадт у Веллерсдорфі була фабрика

мужчин, до котрої не приїздали свої робітника за
працю. В самім Візершайтсладі все роїлось від різних
робітників і був не для жадних які знали „панів"
— такі жили в арештах. Приїзджаючий хто мав
„пробецкий" і виглядав „на порядного чоловіка" або такого,
що дійсно приїхав за працю (значить за другим разом
забірсь з арешту — але мушу ся вин) діставав такий
безплатний нічліг. Розумієсь що діялось не так, щоби
о тім знала вища влада (комісар майстрів такого) —
о тім добре заказував дисорупти майстрам, що
впускав нас до такого „гнізда". Знайшовши ся перший
раз в житю в тюрмі і побачивши край і таку
обстановку довкруги — певно що робилось чоловікови
якось тяжко і про знатно (на чеських нарах) не
було мови — але благодаря Бога не все таки, що було
богато де переслідів дому замову ніч. Такі то були
часи — звичайно війна. Отак люди помагали собі,
як нам вай помагай, бо що робити з людьми,
що в разгару лиш не мають знакомих ані не мають

що найважнійше грошей на готель. Коли більше вдержатись в ті часи то виходило так, що гостинність горішнього значіння була більша ніж тепер скажемо знайомого чи родича, до котрого чоловік тепер зайде зі претензіями в 1936 році. З грішми не штука, але без грошей - знакомства - от діло! І о ще треба вміти намагати. Переночувавши так „добровільно" в „приміщенню" готелі пішли ми на другий день до п. Орлова (українця родом з Перемишля, тутешнього інженера лісового в Празі), котрий працював тоді у загальній лицензії (в канцелярії) і помагав нашим людям дістатись на працю. Діставши вказівки від п. Орлова пішли ми до оглядин лікарських, а потім з'явились прийнятися до праці. Не було тоді труднощів могти дістатись до праці, але все таки нас могли не прийняти - раз що ми були ще молоді, а друге (що важніше) що були ми утікачами біженцями - втікли зі школи - а таких

[illegible]- робітників не радо приймають. Все радше до роботи таких людей - що працю десь вже бачили, але не таких що доперва будуть „учитись" до неї. Знали ми радше, що нас прийняли.
Працювали ми у K. u. K. Munitionsfabrik Erzeugungsabteilung VIII./a

Wöllersdorf bei Wiener-Neustadt.

Така була назва ої найбільшої Австрійської фабрики муніції (згляд[но] його відділу де нас приділено). Мешкання винайшли ми собі у Вінернайштадт при Neugasse № 23. Можна було мешкати також у самім Веллерсдорфі у бараках і там також харчуватись - однак там випадало вже все за правдиві касарні - на військово. Ми хотіли бути більше свобідні тому мешкали у місті Вінернайштадт. Там де ми мешкали був ——— дім партеровий (одного [illegible]), а над ним дахом звисав такий стрих без жадних вікон і там на землі на сіннику було наше леговище. На стриху було нас 4-ох таких

мешканців робітників фабрички - ми два українці, один чех і один німець. Це було взагалі помешкання зі стола зі лавки зі лампи - от звичайне босяцьке приміщення. Ми заробляли 30-35 корон тижнево і не стати було нас на щось ліпшого. Праця у фабриці починалась о год. 6. рано і тра було вставати рано дуже вчасно, бо до праці був гарний кусок дороги. Між Вінернайштадт а Велерсдорфом був т. зв. Flugfeld то є летовище для літаків воєнних, котрі ся крутилися - виправляли рано над головами коли ми ішли до праці. Цілий той Flugfeld тра було що дня два рази перейти - а було це гарних пару кільометрів (от як з Вільшаника (Горішна) до Добротова). Сама фабрика муніції це властиво ціле огороджене місто з величезними льокалями, мурованими будинками, складами бараками і власною зелізницею. Це диво, бо була це найбільша фабрика муніції в цілій Австро-Угорщині — де праця ішла без перерви день і ніч - бо велась війна.

Наш VIII/а відділ же займав пару кортів має,
де густо побіч себе були уложені скрині від
муніції одна на другій величинах менших і більших
хат. — Виладовано тут з вагонів порожні скрині т. зв.
„Verschlag-і" — потім розбивано їх — відставлювано до
„направи до столярні, або відтранспортовано їх до
інших відділів де паковано в них свіжу муніцію.
Скрині були різного розмірів і були уложені (як
коробки від сірників при дітячій забаві) в менші
і більші зіби хати, що на тлі зими прикрите
снігом робило досить гарне вражіння. Однак праця
там не була зовсім романтична. Не була так тяжка
як прикра бо в зимі на вільнім воздусі у всяку
непогоду — і небезпечно, бо з фабричн. муніції.
Справді на нашім відділі було безпечніше як на тих
відділах де роблено муніцію, де робітник все мав в руках
якийсь предмет, що все грозив йому смертю.
Однак і у нас ми боялися від різного смертоносного
матеріалу. На зверх ми мали до діла лише

з порожніми скриньками ~~.....~~, але теразь в скринях можна було знайти якусь ручну гранату (найбезпечні-ше оружжя) тощо. Ціла земля на нашім відділі була „посипана" різним желізом і бляшками — порожніми гільзами тощо. На землі можна було не найти добрі патрони, пальники від гранатів великі капслі артилерійські й такі інші стрілянтя. Потім вже тяжко було ходити, так що я за кілька днів подер зовсім свої черевики на різних бляшках і дротах: Як видно не було ладу в фабриці (нашім відділі). Війна вимагала чимраз більше мунїції - не було можна всього всього достарчити, а при тім був брак добрих робітни-ків. Там де робилась (~~зброя~~ мунїція) були кваліфіковані добрі робітники, а то завів довірені, а так як у нас де було мимо опакованє до тої зброї обходжали ся ними бути. Партія №46 де я працював мала 10. людей, а її склад був такий:

1. Richard Lang - Partieführer
2. Opl Adalbert
3. Schuesbalk Rachmohl
4. Zimmer Josef
5. Plodek Josef
6. Schiffmann Sigmund
7. Dworsky Wenzel
8. Hanisch Johann

9. Скабан Загобаць   10. Мазеовський Роман

Двох-трох з нас ладувало шутер на візок (або виладовувало), а решта пхала візок — тільки функції наші ся змінювались. Над всіми наглядачами був заступник т. зв. Забмайсте-рись в роді зарозумілого фельдфебля, котрий удає, що все знає, а тільки є дуже ограничений. Не любив його через се ніхто. Командантом зглядом цілого відділу (і над перекладом канцеляріїстами) був акцесист збірок [тімесь — військовий урядник в мундурі (не офіцер)]. Праця у нас як вже згадав не була так тяжка як прикра через се, що через цілий день перебувалось під голим небом. Було дуже зимно (зима була тоді); або падав сніг з дощем, що перемочував нас до нитки. Коли така сльота тривала цілий тиждень, то се дуже нам докучувало. Найгірше було

ттє, що приготовили до дому не було там де висушитись і загрітись, бо за зиму сторожу не було печі. Я утікав з Відня в тій цілі, щоб поправити своє положення, а тимчасом хто знає чи не погіршив його. В кожному разі я все дальше підупадав на силах і дивно мені як я все те видержав не скотивши ся зовсім з ніг. Деякі мої товариші були при рідних – а я був сам між чужими людьми і в зовсім новім для себе середовищу бродячих робітників – а так тра було мені тоді ще опіки, бо я був тоді ще хлопцем – дитиною. Ах як прикро жилось тоді. Тепер по світовій війні бачимо, що в Німеччині – чи в Італії молоді хлопці працюють нераз також і важко – але що їх загріває до праці. Це велика сила патріотизму – вітчизна. Працюючих підтримували духом – з ними співчуває населення (окруження). Це зовсім щось рідного. О таких обставинах не було і мови у Фельмерсдорфі. Там окруження було зовсім ворожe до нас. Господар у котрого ми на сторожу спали

дививсє на нас як звір, (мимо того що ми платили тяжко за це) всі наставники з брацтвом не були такі лихі. Виглядало так, що кожний є злий не знати на кого — (а то і на себе самого), що (через це) війна заново тягнесь — що нема що їсти, що кожний мусить бідувати — а тій тузі не видно кінця.
Навіть товариші робітники відносились до себе якось ніяково — кожний нервовий — був захмарений за мами і тяжко до свого товариша не заговорив якось по людськи. Здаєсь що над всім тяжко те страшне марево війни, кожний всі були пригноблені, а працювали як затуманені як така машина, або звірина, що думає лиш о їді і тій четвертині хліба. Такими стають ся здаєсь люди коли голодні. Дехто скаже чому не розумна Австрія не розвила там між нами якого патріотизму — чому — тоді працювалось би може ще і при роботі з більшою певністю? Але що в Австрії власне уже було годі (намагати патріотизма) хоч був ще час на це бо велась війна з „ворогами". Друге може ще важніше це, що війна велась вже задовго.

з початку то і о патріотизм не тяжко віде. З початку війни жовніри ішли на фронт з цвітами, а жінки несли їм квіти. Але коли війна затяглась на довше, коли вояка на фронті обсіли воші, коли він ~~теперраз~~ (дістававав) з гіршим дістававав харч і одежу, то вже не співалось весело але похмуро і був це т. зв. Galgen-humor. Можливо, що і італійці не були так бадьорі-ли в Абіссинії — коли б там війна затяглась була скажімо на 3-4 роки. Один був такий [illegible].

Моє молодече життя у фабриці було мені більш таке: Вставати рано для мене було дуже важко, щоби на час (6 год. рано) прийти до фабрики. Працювалося під голим небом підчас зими і сльоти і чоловік нераз цілий день дрожав від зимна. З вечера діставали ми пів хліба, з котрим бігли до дому як з найбільшим скарбом, бо це була „найбільша здобич" нашої праці (не грошей — бо за гроші хліба <u>ніяк</u> не купив би тоді). Крім хліба діставали ми ще <u>трохи</u> (невистарчаючу кількість) муки і нераз масла.

Є (майте) було дже варив собі юшку з „Маґґі" кісток з га-
лушками з муки і те заїдав хлібами, або ішов до
ресторації де можна було дістати порцію дві миски,
капусти або фасолі розуміється без ніякої картоплі
ні хліба. Рано пив чорну каву. Вже дійсно мені здається
доза кращий обід з м'ясом, але також без бараболі чи
хліба (хліб треба було принести з дому). Такий то дійсно
був харч наш рішили тримати і що більше ще не
було позад тими справами, коли вгорі є вичислив.
З фабрики два було іти до Візернальтоаді бігцем, щоби
що ще закопити в ресторації, бо ті що приходили
будуть пізніше не застали вже нічого, хочай бігали
від [illegible] до [illegible]. Все вже виходило. Австрія
вже кончилась повільно. При такім харчі, зранці в уплі
підчеши [illegible] (з ре органезому) і спати на [illegible] [illegible]
(ввілі!) не можна було вигладати на чоловіка. Ех коби
так чоловік мав бодай теплу кватиру щоби перемогти
то довший за тиїй двор [illegible] висушитись з агонії. Дивно стає мені
що серед таких обставин не було у нас виглядів [illegible] або.

іншої одежини. Всетаки часовік ледви взяв на
себі гарні, кращі черевики. От вайк ся. Все ще
однак Фра було злости, бо не було вигладів на
покращання. Я знав, що поза оцим пеклом [лишилась ще Відень] Куди
не хотів держати ховати нам було море і проха лекше
а то хотяй би з тої причини що я втік з Відня
терпів і то не з власної волі. Не знав я ще нічого
ще о третій можливості о Блиді на Кодні і тепер
дечого вагівая, але корти правду сказати впорівна-
нюю з Віднем ми Велесдорфом був ще рає.
Не переборщую ні нічого і коли буде мова о таборі
в Блиді зазначу ще не доклядно. Так добровільно
я віддав ся до того пекла і добровільно став
працювати у фабриці думаючи що там буде краще
житись. До праці (а ще у фабр. лизник) мене
ніхто не змушував, бо я міг собі сидіти у Відні
і ходити до школи (не працювати як [допомічний] робітник — Hilfs-
arbeiter). Однак ми оба з Пабаном [думали], що при
праці де дістанемо замість 1/2 кг пів кг хліба

буде якось інакше. Так та скорка хліба. Голод великий пан. Любезно, коли згадує бувші часи, всі будуть говорять про їду, про хліб і майже о нічим іншім. Тепер аж бридко писати все одно і те саме їсти — голод але такі ж були часи — завжди інші, як ті, до котрих люди ~~[illegible]~~ звикли. Коли прийшла весна стало трохи легше. На дворі стало тепліше, ми менше мокли і скоріше можна було висушитись до сонця, ~~-~~ і не так мокрими спати на сіна.

Час до часу брали нас до вибивання капслів (Zünder) з порожніх артилерійських гільз. Була не праця легка, але небезпечна, бо часом у гільзі було трохи глини, якась частина не залита до гільзи в середині, або була якась інша причина (за котру тоді не звертав ніхто уваги). Через що при знятті капслі гільза рвалась і ранила або й убивала тих що були при праці. Ця робота справді відбувалась зовсім примітивно. Гільзу робітники клали в певного роду варстат (гейби арштату), а пан забивайте

молотком ударяв о митигорт і вона „канона" вистрілювала. При такій то канонаді 12. квітня 1917. гільза розірвалась і ранила пару робітників, з котрих один за годину по випадку помер серед страшних мук. Таких випадків було більше, але що то була війна і тим не дуже і журились.
2 і 3-ого мая 1917. працював я при вибиванню капсель з забракованих через півдва дні, але вийшов потім якось без „ушкоджень" — лише що боліли трохи уха від тої канонади (вибухів не був такий сильний, як тоді коли армата вистрілює, але „неприємний досить".) на землі, на полі часто можна було знайти гарний, новий блискучий пальчик від шрапнеле, або якусь іншу „біду", що уразена експльодувала і вбивала. Одного разу знайшов я був такий пальчик, що на мою думку виглядав „гарно" — тому хотів його заховати, але нещастя побачив ме якийсь старший робітник і заказав мені мій пальчик сейчас викинути, але мені

викинути. Те саме міг зайти навіть хто другий і зачасто готове. Цікаво що ніколи не прийшло на гадку (а не повинно було), щоби новоприбуваючих головно зрібних молодих (цікавих) поучити як поводитись в тій фабриці-пеклі, що кожної хвилини мала вилетіти з воздуха при такій недогляді. Хто міг знати як виглядає граната. Ручна граната ще не викінчена або поодинокі її складові части (крім тих, що бачили як вона робиться). Навіть порядний довідник знав гранату вже викінчену готову, але якусь там часть з неї то певне не пізнав би, або якийсь інший кусок що виглядав зовсім невинно на якийсь олівець, або охоронник до олівця. Тому з того боку грозила нам необізнаним велика небезпека. Згадати ще треба, що тоді була мода на „роблення всяких перстенів з алюмінію" на памятку. Вояки котрі були тоді по шпиталях у Відні у вільних хвилинах виробляли масами різні алюмінієві перстені бранзолєти тощо. Мій брат Льонько Кузишинський потребував також алюмінію (головно)

на мересеті, тому я тому не раз і привозив такі речі
з Велерсдорфу до Відня. Раз привіз, я пам'ятаю
малу гільзу (4 ст-ову від піхотної пушки артилерійськ[ої])
що в тих часах звичайно надавалась як мисочка
до розроблювання мила при голенню. При тій нагоді
зробив я собі і малу збірку з таких „небуденних
цікавих" річей як кулі дум-дум, рідкий оказ
гільзи, порох в пляшках etc. Я думав собі, що
Польовік, з'їдуть колись з якимсь [illegible] оказа-
ми що кому мами у Відні і покажу тому
якусь річ – мовляв видиш де я працюю ти бачив
ти такі страхіття. Думав тоді так як думають
і тепер ще хлопці коли на пасовиску знайдуть
яке стрільно ще з часів воєнних. „Майструють" його
його доти доки не покалічуть ся, о чім ще і тепер
часто читаємо в часописах. Свою „збірку" тримав
я у п. Гебера у Відни де час до часу приїздив.
П. Гебер коли я приїздав (до того то аж трус ся зі страху)
кричить „Ty pewnie znów coś przywiozłeś – bój że Boga

Kiedyś wylecimy w powietrze i nawet nie będziemy wiedzieli kiedy to stało się." Боявся, але не почув мені про них нічого. В своїй збірці мав я також алюмініт, котрий треба було розібрати і відділити (відкрутити) від інших складових частей, тоді можна було легко перенестись на другий світ. При збиранні такім мав я вправді певну мить також „тіби порошку", а саме алюмініт на пересилі (з чого все просто легко) — але не застановлявся я ані на хвилину — що то може небезпечне. Ніхто не пояснював о тім таким як я уображний (як вже я згадав). Була тоді війна і було велике зацікавлення всякими гільзами тощо. Тому і не вияснив собі що є „зле" думав тоді — бо думав так як звичайно робить це підросток, яким і я був тоді. Доперва я сам потім пояснив собі незнанням о тім, що всякі такі „брайти" цікаві складові части стрілець є дуже небезпечні і що їх треба лишати цілими разом. Тоді також я цілу свою збірку назад приніс до

фабрики і вийшов до сто чортів. Та самоволка могла скінчитись для мене зовсім певною смертю, або що найменше великими кайданами. На щастя все скінчилось гладко, а було не так: один з моїх товаришів робітників з нашої старої [illegible]

Жалів ся все що не має вдома свічки, що лямпу не має звідки купити, а що за свічки богато видає, то хиба буде сидіти все за „потемки". Мого старого любив вечерами читати і мого тому так все жалів о свічках, якби і іншого лиха не було коло нас. Ми возили тоді візком великі тяжкі „фершлаґи". Коло одного такого фершлаґу — скрині побачив я на землі щось в роді свічки, тому зрадів дуже що моєму старому товаришеві зроблю презент. Те що найшов виглядало зовсім на нержавіючу довгу свічку з тим що всередині взовж та „свічка" мала шнурок закінчений на кінці колпачком. Те власне колпачок видалось мені непотрібним (у світлі того вікна), тому

а його хтів витягнути. Я потягнув за капсле, але шнурок не хотів якось витягнутись, лише за хвилину свічка зачала шипіти мені в руках і показав ся з неї слабкий димок. Мій димок і вирятував мене. Я побачивши дим інстинктово кинув мою свічку на якиї кільканадцять кроків наперед себе (а може на більше кроків — але в кождім разі не дуже далеко). Я кинув свічкою, не тому, що пізнав що грозила мені небезпека (що маю в руках ручну гранату — Rohrhandgranate), але тому що бачучи дим боявся, щоби не підозрівали мене що я курю у фабриці муніції за що грозив полевий суд (у фабриці не вільно було мати навіть сірників при собі при роботі). Моя свічка упала коло стіни з порожних скринь і там наступив вибух. Показалось досить диму і гуркотіло дуже здорово, — скрині фермелі порозкидувало, а декотрі покрушено на сірники. Робітники збіглись доокола мене

але я їм не міг нічого сказат, бо я не розумів
що сталося. Допєрва потім довідав ся я, що
доброго зробив. В короткому часі потім завів ся якийсь
Fähnrich від артилерії і зачав мене випитувати,
що я потягнув, де то знайшов і т. просе. Зачалось
слідство і мене таки того самого дня поставлено
до рапорту = звіту в канцелярії нашого відділу.
Перед звітом ще, згадати Fähnrich = хорунжий
оглянув тоже місце вибуху і віднайшов навіть
Колісцятко з гранат, не саме за котре я потягнув
гранату. При звіті (де була більша кількість
офіцерів) я відразу зачав відважно боронитись.
Я оповів як я перед ворогом мусів покидати
родину і виїхав до Відня де через два роки учив
ся в гімназії. Страшний голод в столиці змусив
мене приїхати сюди на працю гарну і безпечну
до котрої зовсім і не надаюсь. Тут як бачу
по канцеляріях сидять люди і то такі, котрі
повинні служити при війську на фронті.

[illegible] не є ще у віці поборовім, то моє
місце не є ще ані на фронті ані у фабриці
муніції, де звичайно ніхто не йде так добровільно.
В кождім разі я є учень гімназійний і мені
повинні були дати якусь більше підходячу працю
до мене — як до звичайного простого наємного
робітника за плату. Все ще як я бачив подоба-
лось панам офіцерам, але вони забрали доказ,
що я є учеником гімназійним і скінчив V-го
класу. Не маючи при собі жадної відповідної на
це посвідки зачав я скандувати ~~[illegible]~~ по грецьки
вступ з Іліади, що вповні вистарчало за
легітимацію. Одначе такої легітимації ще більше
подобалась моїм панам (те що я не задумувавсь
довго так скоро собі порадив) і „за кару" а не
то що лишив ся дальше у фабриці, але ще
покликано мене до канцелярії відділу на силу
канцеляриста. Розуміється що то не була жадна
кара, але певне вивищення.

Тоді мені здається що найбільше всі згадували
Фесерік мадяр по національності, котрий заїкав
ся много відзнакою українського на блюзі
пригадую що він юнак - який мій наріді скільки
його. Потім Ясін зачав ся застановляти, що
я зробив, якщи гудак виратував ся від певної
смерти і скільки міг принести нещастя ще
і другим робітникам. І так — я пізніше
як австрійський вояк мав нагоду добре научитись
— ручну гранату по погашенню шнурка
тримати ще в руках лиш кілька секунд
(Мислячи 21. 22. ...

а потім тра скоро кидати її (лягаючи притім
за землю (бо ручна граната експлодує в колі).
Значить Жачій я був то свою „свічку" подержав
ще довше в руках, то вона певно була б розірвала
мене. Добре „добре" що я зробив то те що
кинув гранату там де не було нікого.

коли б він тоді обернув ся і кинув гранат
назад себе, то було б скінчилось велике нещастя, бо
там стояло близько мене кільканадцять робітників
в гурті. Тому я здивував ся а також, що мене
так строго виступали при звіті і грозили
військовим судом, тим більше, що в тім часі
були часті експльозії у фабриці, котрі
приписувано шпіонам, а то головно італійським.
При вході до фабрики робилось се від жандармів,
котрий з нас робітників мав велику бляшану
відзнаку з числом на блюзі, але видно та обережність
не вистарчала. Я був радий, що все обійшлось
без жертв — а то ще з авансом. Трафив ся
мені прикрий випадок межи 7 мая о 12 год
вполудне. Я був вдійсности невинний, бо зовсім
не знав, що маю в руках гранат. Головку ручну
гранату я вже бачив нераз і знав єї добре (перед
7.V.1917), але не викінчену ще, котра походила зовсім
добре на воскову свічку не бачив, а ще ніколи, а

робила она такий „невинний“ вигляд що ніяк не можна було догадатись. Так то випадала у нас праця на безпечнім відділі де прецінь самі порожні гранати. Я все згадував, що часто мені порожніми гранатами можна було знайти яку біду – так як не було зі мною 7.V.1917. На інших відділах було ще більше небезпечно, бо там все робітник був загрожений – мав все смерть в руках – бо коло того робив. Вистарчила нераз якась необережність от упав гранат з руки робітникови на цементову підлогу і все готово – кілька забитих [illegible] – небезпека через ще дальших вибухів – не все [illegible] назвали ми пеклом, а головно XI. відділ де експльозії були найчастійші. В такий спосіб згинув наш співмешканець зі Штирмарку рез. Franz Holan (16.V.1917). Вечером не прийшов він як звичайно до дому, але ми на це мало звертали уваги, бо думали що лишив ся ще на нічну милость. Доперва

За другий день ми довідались що Гоган був небіжчик, а з ним і 15-ох інших робітників. Попереднього дня були ми за своїм відділі тиж гук і то не сильний — це у нас часто траплялось і ми і не звертали більшої уваги на це. Вибух з дуже запального матеріялу обходились дуже обережно але це не вистарчало. Одного разу прийшлось мене до візка котрий мав привезти якусь „бочку" (була запакована і не видно її було) з мурованих об'єктів (що були посередині ~~гробниць~~ місця) за нами VIII) а відділ. Візок той мав спеціальні ремені ручні з переду і з заду. Двох робітників з перед тягло візок за шнурки, але рівночасно двох з заду при помочі ремінів стримувало візок (тягло в противний бік), щоби той їхав дуже рівно і не стукнув де занадто сильно, бо як штуркували і то могло би вистарчити до експлозії. Певне що не радо їхалось з такими візками і со страхом виладовувалось і зладовувалось такий багаж, тому світ прийшли до

канцелярії прийняв я з великою пільгою.
По своїм випадку робив я ще кілька днів за плату
і аж 18.V. зістав покликаний акцесистом до канцелярії,
щоби там обняти місце писаря. Однак ще і тоді не
зістав я дефінітивно прийнятий до канцелярії. Сталося
це через жидівську протекцію, котра ще за Австрії
була всемогуча. Пани офіцери зараз згаки при
звіті рішили що маю стати писарем. Однак
свою нову посаду мав я обняти по одному жидо-
ві - маршіралкові, котрий мав відійти до свого відділу
військового а згідно на фронт. Жиди як відомо
відчас війни сиділи по канцеляріях, або в яких
инших безпечних місцях в кождому разі не на фронті.
Богато з них крилося також у фабриці муніції перед
фронтом. Наша фабрика була державна і належала
до війська і хто був в ній з військових, то числилось
так як би був при війську [Правда і головні шефи у
фабриці були в рангах військових, а прочі сили технічні
- робітники - тільки були властиві цивілі].

Багато людей вступило до неї добровільно, щоб не
іти на фронт. Час до часу була там писанина на них,
але хто умів добре скрутитись — мав протекцію і був
там „необхідний", а і решту війни „перевоював" так у добробуті.
Так було і з тим урядом котрого я мав знати. Він
мав відійти на фронт, а ще для людей це була така
мала-мала справа. Тому тепер його підвісили в канцеля-
рії тепер уряд не хотів мене прийняти до канцелярії,
щоб в неї сидів, скоро відразу відправити перед
фронтом. Виходили такі ситуації дуже сильно
а при тім дуже деморалізувала військо. Я приходив
що дня до канцелярії зголошуватись, але ніхто мною
не цікавився а тепер уряд казав, що мене не
потребує. На плац до голови управи а вже не хотів
іти, бо перший виразно сказав командант цілого
нашого відділу що прийняв мене за писаря, не
знав, а бачучи людську безличність ніяк не хотів уступи-
ти. Інші канцеляристи якось підмовляли мене,
щоб я не уступав, що уряд був таки виключно

і вислати на фронт. Я узброїв ся тоді у велику
терпеливість і що дня через три дні приходив
до канцелярії — сідав там і сидів і так цілими
днями дивив ся то у вікно, то на стіни — витри-
гано. Правда не належало ще до приємностей сидіти
так цілих три дні „на неозуровання", але я з великої
причини всього хотів бачити як це скінчить ся.
Допервa 21. мая покликано мене знов до канцелярії
до іншого підвідділу (не там де писарем був жид), де
писарем був Німець Müller Rudolf. Здаєть ся, що
справу полагодить той так, що жида зараз не
вислано на фронт, а мені придїлено іншу працю,
не ту до котрої з початку назначено. От що робила
тоді всемогуча жидівська протекция. Комендант
приказув (з правдивої руки військова дисципліна), а
підвладний (писар підвідділу) не слухав і по свому, щоб
свого приятеля не вислати на фронт війни, котра
так лютувала тоді навколі. Певне що то
не впливало добре на вояків, які це бачили. (Упра-

Було тут при бюрі богато ровесників бувших добро-
вільників, котрих на якийсь час відкликано з фронту, на
відпочинок до бригади. Мій товариш Кабан залишив
ся дальше при бюрі і завідував моєю працею праці
в канцелярії. Не мав він тої роботи, бо праця в
канцелярії не була така легка. Певно, що краще було
вже сидіти в теплій канцелярії межи паперами як
носити смерть, але якось вже до літа і на вільнім
воздусі не було вже так тяжко працювати як перетривати
з зими, або на дощах на весні. Коли б так дістався
я був до канцелярії в зимі, то певне що краще
відчув би ту полекшу, якою була тепер праця писаря.
Крім того в канцелярії я мав лиш такі праці, що
і тих було за мало, щоби як слід зі всего вивязатись.
Шеф мій Müller був типом фельдфебля всезнайка,
що пильнував на всякі біллязи, все знає, а в дійсності
шеф канцелярії робив таке враження, якого
недавно учить ся сам писати. Певне що
такий пан не міг бідного його навчити, бо і не знав

як не зробити. Він також не научив мене що маю робити в його бюрі – от поверховно рось написав мені, що то так має виглядати, а не так повинно бути. Müller здаєсь сам не визнавав ся добре в своїм ділі, а своїх писарів краще ад замучував, хотяй могза було все зробити краще легше, а при тім доцільніще. Давав він більше праці як треба було і робив через не більший балабан – замість порядку. В канцелярії знайшов я одного симпатичного головіка а був не італієць австрійський підданий з Тиролю. Він то хотяй рекв не старий – як батько старець брехтматитого (дідусь) поучував мене, що робити. Бувши він довший час в канцелярії визнавав ся він на всім і показав мені все як слід. До него тому що він був італійцем (хорошим хотяй підданим австрійським) тяжко мають ніхто і не обізвав ся. Я сидів побіч него при столі і ми оба мали як, бо ми всі знайшли спільну мову для себе. Ми оба належали до такця, "прших"

народів в Австрії через море любили один другого.
Нераз випадково як мій капітан ходив се за мене
лицю — а я вже знав що робити. Через те не любив
мене Mühler, а також через те, що я з ним здержав
се до капітана ([illegible] тобра), ~~[illegible]~~ через те що він не
підпорядковував се тому сервілізмови, який панував
по військових канцеляріях. Перед таким паном
Mühlerом, то все лестилось — [illegible] — услуговувалось,
бо він міг декого вислати за фронт і взагалі був
паном над своїми підвладними. Я ж не був тоді ще вояком,
мене не обходила його військова дисципліна, котрої
радами решта фельдвебелів. Я кпив собі з таких панів
тобрів, даючи їм до зрозуміння, що вони малограмотні.
Я вагу інтелігентнішого капітана, тому це і злостило
мого тобра, але він нічого не міг зробити, я робив те
<u>що належало до мене лише</u>, а казати мені було
„Будьмо здорові!" Моя щоденна праця в канцелярії
випадала ось так: Два рази денно рано і пополудні
їхав я вписувати всі вагони які залізниця привезла

на відділ VIII/a – і сусідні відділи (XI. XI/a). Здовж тих
відділів тяглись довгі вагони залізниці, що приходили
туди з італійського фронту. Задалі вагони обходили
звичайно наш відділ, але от стали за мірою, що лише
і через сусідні відділи куди тра мені було все проходити.
Передтим записував я кільканадцять вагонів денно, а тепер
і звиш сотки (кілька транспортів). Тра було списати числа
тих вагонів (напр. K.K. St.B. № 5376 або Mao (мадяр. віз)
число назд і назд – вагон отвертий критий – і що) і що
в тих вагонах привезено – які порожні скрині муніції.
По полудні записував я знова, що через день сталось
зі списаними возами – чи їх виладовано чи може залa-
довано і чим. Головну увагу тра було звертати на
вагони де була марка муніції до 35 см-ових моздирів,
або де був заладований, бесплатно-тяжкий жовтий екра-
зит (муніція). Так списані вагони вичисляв я потім
в канцелярії у кілька книг. Праця була нелегка.
Тепер списав я всі вагони до половини і раптом
машиніст засвистав (або їхав) і повіз цілий потяг

гето мати з очей. Або нераз віз оъв запломбовати
і я не міг записати що візи є коли є причинов попалу
віз мій оъв від виладовати порожний. Були з тим
пізнійше морочки, щоби довідатись хто забрав ладунок.
Та моя праця колейова була така незорганізована
зле зорганізована. На возах повинні були бути картки
де би записувано всякі зміни [виладовано чи виладовано
чи щось инше]. Машиніст повинен був шибувати
знова в означений час, щоби всі вагони можна було як
слід списати. Однак цього не було. Не було ладу в тім,
як і в цілій торішній Австрії. Одного разу коли
я вже списав вози і вертав горою до канцелярії
„втягнувши" голову в плечі в тиснок пробігаючи
по дорозі як не впорядку і не дивлячись наперед себе-
поміж ті нераз шини. Кілька глянув перед себе
побачив я, що на мене летить кілька вагонів
з шаленою скорістю. Я відскочив скоро на бік
з торів і зверещав що було сили, щоби остерегти
робітників, котрі перед столярськими варстатами

виладовували скрині з одного вагону, котрий стояв
на тих самих рейках куди летіли розігнані
вагони. Робітники встигли вчас вискочити з вагону і не
їх охоронило. За хвилину з вагона де от передом три [illegible]
лише тріски. Удар був дуже сильний, бо вагони, що
летіли не брали гальмів, а той вагон що стояв мав
підпорки на рейках і стояв дуже сильно на них.
Іншим разом робітники везли на візку повно
гранат 15 см-ових (артилерійських) – так що візок
переладовано, він вихопив ся робітникам з рук
і вискочив ся [illegible] поза рейки. Всі гранати
з лоскотом скотились з горба в долину як барабани
і на щастя якимсь чудом ні одна з них не експло-
дувала. І так головні тяжко не був безпечний
життя у фабриці, хотяй був пізніше вже в кан-
целярії. Хотяй я ще весь в тім часі у віку
побоювів, бо все коли я хотів їхати до Відня, то
було мені брати урльоп і то навіть на кілька днів
від праці принімав в неділі.

За кождим разом коли я їхав до Відня діставав я
таку посвідку: Erlaubnisschein.
mittels dessen dem Landsturmmann Masłowskyj Roman
. . . . [illegible] etc. . . . die Bewilligung
erhalten hat sich auf 24 Stunden nach Wien
begeben zu dürfen.
Dieser Urlaub wird angetreten am 14 April 1917
um 12 Uhr nachts und endet am 15. April 1917.
um 12 Uhr nachts.
Fink akzesist
Далі пишу:
Отже правдиве військо, до котрого я ще не залазив.
Мушу сказати таке, що я добровільно „попав" у військо
Прихильно ставилися до мене урядники військові котрі
обовязували у писарській канцелярії. З ними я з-
годився, то є був вояком у канцелярії серед інтелігентних
таких відносин. Я мав [illegible] дальше ходити до
школи і був в правдивім війську, де належало ся
мені право однорічника [illegible] а також того.
Таке привілля у канцелярії не усміхалось мені, бо я ком

а зємав уже скінчених 17 літ. Старші вояки
могли і мусіли, щоби місто зброю дістатись до
фабрики, але молодик 16 літній все мусів про
правдиве військо зе изакше мій і я думати годі.
Коли прийде на мене черга то піду таки до правди-
вого війська — а зе заупирати поволи у фабриці.
Тому я розсказував про найближчій нагоді вирвать
з того пекла — фабрики, де чоловік може згинути
такої хвилі "за 'то мапову душу" — Як все нам то
краще про військо (так "горої рив ся" я ще годі). —
Все таки добровільно я попав до фабрики, що
було майже рівнозначне з військом. Тому можу
сміло сказати що військову службу зачав я вже
від Wöllersdorf то є в шістнадцятому році життя.
У фабриці життя було зовсім інакше як при
війську. Я думаю що мушу тоді так бідувати
і не виїхав хотьби до Бліжду де о небо жилось краще.
Однак мій побут у фабриці мав те plus, що
я вже там "загартував ся" і пізніше до війська

йшов як „один". Пізніше при війську від самого початку я почував себе як вдома і знав як „примінитись" так до обставин і до невигод життя. Декотрі мої товариші діставшись відразу від мами з дому до війська дуже терпіли з початку і дуже поволи привикали до всього.

Коли зближав ся кінець року шкільного, пригадав я собі о своїй перерваній науці. Треба було здати 6-у класу (як говорилось) то є вступний іспит до класи 7-ої. Й став до звіту і попросив о урльоп. 2. червня 1917. року дістав я урльоп в цілі продовжування студій згл. в цілі зложення іспиту, по котрім мав назад вернути до формації.

Так 2. червня 1917. приїхав я назад до

Відня.

Тут замешкав я у пані Strzyżakowskoj (жінки, що ще перед війною поселилась у Відні) в VIII окрузі при Josefstädterstrasse 51. III/8ь.

Там мешкав я спільно з українцем п. Тимкевичем Осипом однорічником з акср. Бусака, котрий приїхав до Відня також до іспиту але з фронту. Згодом ми як льокатори двох підпросили до себе ось приїзжих обидва з пекла і в тій самій цілі. До п. Гебера не хотів я їх вже мешкати – хотів мати зовсім нове середовище, щоби не пригадувати собі давної

бідн. Зараз по своїм приїзді до Відня стрінув я там товариша Токарчука Василя (як учень був старший роком від мене) бувш. учен. городенської гімназії. Він приїхав до Відня з Ґмінду здавати 7-му класу. Токарчук був тоді гарно убраний виглядав дуже добре а замешкав у дуже порядній готелі на Strozigasse (в VIII. окрузі). Треба мушу сказати знаменито і не виглядав зовсім на такого виголоднілого спрацьованого „Flüchtlinga", яким був я тоді. З Ґмінду привіз він собі „на всякий случай" два заплечники хліба і іншого харчу. Він зараз обділив мене кількома хлібами, а я „дивився" на нього тоді так як тепер на палацу що має кілька авт. Хліб був тоді великим магнатом у Відні, которого не можна було за ніякі гроші дістати крім малої виділеної пайки. Як я вже згадав передтим – раси воєнні пропадуть ся нам все разом з тим проклятим голодом, що мучив тоді всіх (а головно голодних). Через голод Австрія і війну програла не через що иншого.

Тому дивно, що він є і, провідною думкою в спом-
инала з тих разів. Все було від мого знання.
Від Токаршка я довідав ся все що ся було в таборі
в Блізні. Від нього першого почув я що в Блізні
навіть досить добре жити можна, а то без порівняння
краще як у Відні ні в такім пеклі як Вінерсдорф.
Перед тим все страшили нас Блізною, але не знали
як наші люди бідують поза нами. Товариш Тимкевич
мій співмешканець привіз з дома з Кісонька багато
масла, консервів і сухарів. З українського комітету
дістав я підмогу, так що можна було тепер вже
у Відні витримати і досить добре приготовлятись
до іспиту. На своїй кватирі дістав я письменне
бюрко з всякими такими шуфлядами про подіє
вже і зачав за одну у Вінерсдорф як простора
подушка ясно. Мабуть не все певне що писав
я аж дотепер, щоб ми краще здати
те що занедбав. Оба з товаришем Тимкевичем
приготовлялись ми до іспиту аж до пізна вечора.

часу мали ми небогато, тому учились і до пізної ночі нераз. Мої п. професори мусіли мені признати бодай те, що я хоч в житю не легковажив собі науки, а до лекцій лиш все приготовлятись. Все знав я цілий матеріал (коли чого не було, то не гнівав ся ще до лекції), хотяй може нераз не висловлювався так гарно слівцем або як инакше і дістав через це і недостатечну ноту. Тов. Токарик радив мені поїхати з ним до Гнізду, хотяйби на тиждень що лишався мені ще до лекцій. Там говорив все краще перейти цей тиждень і тоді буду міг зовсім вигідно учитись. Головне але те, що розпитусь як там житєсь, бо до фабрики з поворотом він також не радив їхати. Я послухав цеї ради і 25. червня 1917. перший раз поїхав до

Гнізду

Тут як ученики гімназіяльні зголосились зразу у директора гімназії (яка ще була) у отця Дра Конрада (теперішнього профес. Духовної Семинарії у Львові).

Я не виглядав ще зовсім „на людей", а ще менше на ученика гімназійного. Вихуджений, обшарпаний, жовтий на лиці – в робітничім убранню ледви волік за собою тяжкі військові черевики. Не треба було легітимацій, а сам мій вигляд збуджував відразу милосердє (для мене) у тих що мене побачили. При таких обставинах мав я ще й той благородний намір що приїхав через мимо всього до іспиту. Як такому не помогти. І справді тодішня влада (урядники табору) старший якийсь там відзнав, а головно о. Др. Конрад віднеслись до мене правдиво по батьківськи. Заходилам убрали дали уроки (чого не одержав а тоді перейти – я тепер не з такими). Памятаю що пані Конрадова коли я перший раз зголосив ся у о. Др. Конрада в його канцелярії при відході вложила мені бохонець хліба під пахву (тоді то був при Королівській Зарудці – тепер обурив би ся може декто того а не жебрак)

і аж плакала коли я-й лише згрубша оповів
звідки приїхав і що робив дотепер. о. Др. Конрад
примістив мене на мешкання до шпитального інтернату,
а то лиш тому, щоби я трохи там „підреперував ся" на
здоровлю. Там був кращий харч як на звичайних
бараках і була це певно рада капелянів для
мене, що вже цілком підупав був на силах.
В Бльоці була тоді гімназія (до 4-го класа включно) і лише
учителі з неї були. Мешкали в інтернаті. Не зна
було в інтернаті ще також і насельників — значить
може дали там зовсім приватно — надзвичайно
щоби „віджився" там трохи. Й дістав там пересовне
чисте ліжко (на звичайних бараках були прічі) і досить
добрий харч — був там підвечірок, що був для мене
новістю — кава з молоком хліб з маслом або з марме-
ладою — що було знова для мене ще „лакітком".
Хліба давали мені в необмеженій кількості, тому
і дивно що я там лише їв і їв і учив ся, а
позатим горі і не існував світ для мене.

Там пробув я трохи до себе 14. липня
1917. поїхав назад до Відня до іспиту.
5. липня 1917. р. здав я свій іспит з VI. класи
і став вже ученикомъ класи VII-ої (в своїй попередній
гімназії на Radetzkystrasse № 2.)
По іспиті стало передї мною знова те страшне
марево Wöllersdorf. Я дістав з фабрики урльопу
лише, по котрім був обовязаний назад повернути.
Я мав вже на думці утікти далеко з Відня,
але все таки, тому, що я по вдачі не обовязковий
і звиклий до дисципліни рішив поїхати назад
до фабрики. Думав собі ану там покращало
а коли так, то залишусь, а коли відійду, то також
добровільно (неначе [illegible] [illegible]) — мої звичаї мене
— в кождім разі хотів [illegible] розстатись з фабрикою
— не хотів „утікати", бо тоже мене [illegible] [illegible] і не
конечне, — адже не був годі ще обовязаний до війська.
І так я розпрощав ся з нашею [illegible]
і товаришем [illegible] і 8. липня 1917 виїхав
з [illegible]

До Wiener-Neustadt

Там знайшов собі зараз мешкання у п. Grünseis при Keslergasse № 4. і зачав розглядатись чи часом не знайшлось у фабриці місце за крамне і чи можна там буде ще витримати. За той короткий час мого побуту у Відни змінилось у фабриці богато — але на гірше пекло. Задали більше праці — харчів ще гірше вистачало — продовжено кількість годин праці, а експльозії ставали чимраз то частійші і за більшу скалю. І так підчас моєї неприсутности трапилась велика експльозія на XI. відділі у Wöllersdorf, а 17. червня наступив такий вибух у фабриці муніції в Steinfeld про який довідалась вся ціла держава. Steinfeld лежить 7 km від Wöllers-dorf і коли там наступила експльозія, то у Відни в X. окр. вилетіло кілька шиб у каменицях, а з другого сторони (де ми жили у Wiener Neustadt) позлітали двірки. З тої нагоди віденські часописи видали зараз надзвичайні видання.

одно число закордонн. видання „Neue freie Presse"
заховалось у мене аж досі. В тім закорд. виданні
донесено, що експлозія наступила з 16/17. години
вночі — що загинуло біля 100 жертв (ранених), і що на
місце виїхав сам міністр війни. Тільки позволили
писати про це уряд, однак правда була далеко
страшніша. Такі речі навіть що не заохочували
мене залишитись назад у фабриці, хоча це не була
головна причина, бо люди в тім віці в котрім я тоді
був мало зверталось уваги на експльозії чи інші
небезпеки. Відстрашувало мене найбільше від фабрики
те: праці більше — їсти менше. Тоді працювати,
так краще відпочивати — і я як ходив тоді як „страпаті-
таку" сказав „не маю дурних". Їду до Бліжду, де о хліб
трохи краще, де люди „натравлюють людей" до того свої,
а де німці і жиди, що мимо того, що працювались
тоді „для нас" — дивились на нас як на „вовкулаків".
Вільний маю вибір найти ту хибу, що де увійшов
жити з іншими народами, а навіть з своїми

підданими обходились як з ворогами. Ляхи ж от здається лише себе. Бо як оправдати інакше їх обходження до нас збігців у Відні з початком війни. Випадки москвофільства в галичині (хоча не знав [illegible]) не оправдували до такого обходження ся — з людьми, що впали жертвою державної війни — коли ворог заходив до Відня, коли уже мало значіння в ряді для держави і для [illegible] Відня. Коли ж приходили вісти про „москвофільство“ і на улицях Відня [illegible] бачив українські галицькі людей, які відходили на фронт не [illegible] свого ворожого відношення до галичан. На улицях Відня — найкраще побачив я злиття людей-робітників з дівчатами, що звали їх „казарками“, а коли сам вид пригадував всі страшні образи. О тих „казарках“ лише більше розказати. Робітниці, котрі довгий час працювали коло складу (на XI. [illegible]), коло [illegible] „Довгі лиця“, ставали з часом

зовсім голові, тому і не диво, що ми називали
їх казарками. Они були досить зовсім
голові і по ще раз повторяю досить. Лише
їх, бувши, [illegible] мине узбрата [illegible] за руках були
цілком голові. Раз бачив я як малий хлопець
[illegible] голову [illegible] ([illegible]) намазав
[illegible] цілого на голову, але все таки не виглядав
так, добре голови як казарки з Wöllersdorf.
На лінії VII/a в'язні проділи свого часу одного
такого казарка, котрий через кілька місяців
був ще голови – зачім – дістав [illegible]
тіла – так тяжко було „змити" тобто все
[illegible] погано. Тепер що то не виглядало такої
добре на здоровля. Ми уживали тоді такий
під скразинку ([illegible]) [illegible] що таке – незнаю.
В нормальну рази так характеристичного лиця казарків
не бачив я ніколи в житті поза [illegible].
Бачивши все те і роздумавши добре сказав
я собі: утікай брате [illegible] скоріше звідси, бо

тут гробом лишє. Все була нагода перенести
за лоно Авраама і то не на фронті як при-
стало тоді мужчинам, але через якусь там
експльозію — необережність дурну у фабриці — або
і з голоду, через котрий можна було „загинути" раз на все.
Я добре зробив, „що вирвав" з Вінернойштадт, бо
відколи я виїхав звідтам жилось мені вже все
краще. Шкода, що товариш Чабак залишився
по її задалеко у фабриці (можливо що боявся
жандармерії — може не хотів пізніше іти до війська
не знаю — я здається і пізніше не стрічався вже з ним
нікоми). Щоби змилити тодішну жандармерію
я заявив у Вінернойштадт що їду до Відня а сам
через Відень поїхав до Блюдзу.
Около 10. липня 1917 був я вже

У Блюдзі

Жандармерії вдійсності я не мав чого батись, бо ж
ще тоді у війні побудовані і я не міг ніяк тоді уходити
за „дезертира". Одначе в разі чого, була бло відвезсть

до вищих властий, що зроб. якісь нас потребувало,
а затім нас мали менше тримати у фабриці.
У Вельгерсдорф потребували робітників і знаходили
які вже збиралися до віку поборового поступати так
як зі мною — коли за було не менше давали
„урльоп“ до того і то сяк до 12 годин вночі (зро-
міркували зовсім військові правила). Тому я за
всякий случай подав на справунку мій подорожі,
щоби так „заасекурувати“. Не знаю чи фабрика
пошукувала мене потім — в короткім я був відібраний
вже до австр. війська отже старалася пошукувати
зроб і так залишив. У Белзі замешкав я з початку
зроку у інтернаті школи (гимназ. Schüller-
heim Baracke № 45). Настоятелем інтернату був
тоді проф. Слободяник (пізніший учитель руханки та
рисунків в гімназії в Станиславові). В інтернаті жилось
мені завсі дуже добре, бо там харчував ся я мимо добре
або пізніше не мав жадних обовязків. Зрештою не
був і засмучений відпочинок, безовний якого я там зазнав

по Вельсдорфі і інші залишались ще мені.
Там дістав я студентський мундур і почав загав
вигладати за учителя, хоча проходив ще новаки —
обробка вдалась дуже за мені як вказують
фотографії мої з того часу. Професор Слободяник мав
до помочі мені двох заступників — учителів
I. чи VI. кл. гімназійної тов. Бронська Олекса і Мала-
чука Осипа. Оти то оба розділювали харч, дбали
про спокій і т.д. Я не мав жадного приділу, а як
найстарший рангою мав неабиякий респект серед
учителів, бо при 3 золотій рамці мали ще звання
учасника і обов'язували їх до великої дисципліни і послуху.
Тов. Бронько і Малачук не ходили в Більзді до школи, бо
там була лише типа гімназії (котра містилась також
у близькій місцевості = тепер по російськи , куди
учителі ходили парами). Гімназ. інтернат
заселяв до VI. секції, де інспектором був Степан
Недільно (неактивн.). Побіч також нашого бараку 45-го був
вул. „гарно засіяні" вишили людьми квітами.

В дальші днях вони лишилися віддїлені від другої части табору густими колючими дротами. Все те тепер не існує вже — розібрано, а і цвинтар скасовано лишаючи на тім місці лиш памятник.

„Загально" табор у Гмінді [illegible]:

або коротко K. K. Barackenlager Gmünd Nieder-Österreich виглядав так: За властивим містом Гмінден був табор — бараки (для укр. збігців з Галичини і Буковини), котрі творили друге свого рода місто, котре мало свою церкву, школу, шпиталі і досить сильний посторунок жандармерії (була не зовсім залежна в своїх функціях адміністрації). Я згадав про жандармерію, бо мовляв, тоді більше мабуть себе село має посторунки (церква, школа, посторунок поліції). Цілий табор подїлений був на 10 [illegible] секцій, на чолі котрих стояли інспектори (по кілька бараків). Поза секціями був шпиталь, школа, [illegible] де мешкали урядники

т. зв. Ernährungsamt (відділ прохарчовання = уряду де
заняті були майже виключно німці, кацапи, фольксдойчі,
будинок управи табору, пазні і другі. До табору
він завжди окремий був (віддала від головної
вулиці. Весь табір був огороджений дротами, його
кругом вартували інваліди воєнні в спеціальних
уніформах. Інспектори, котрі мали також свою бюрократичну
адміністрацію – були ще по залізничній частині уряд. Великої,
котрі з того титулу звільнили від військову і потім були
виключені з бюро. Над всіми секціями була інспекція
табору = Lagerinspektion, де урядував головний таборовий
інспектор Лукашек (здається суд. радник). Цілим табором
(тої над інвалідами, прохарчованням, урядами всіми) рядила
управа = Barackenverwaltung. Управителем табору
був німець Büchner, що мав ранґу Bezirkskommissär-a,
а його заступником був Білинський
українець.
Урядував вповні Білинський.
Урядовання в таборі було німецьке:

Молодь все шкільного гурта у Бліндї була зайнята по
бюрах, шпиталях і інших установах, а праця ції уряд-
вало ще богато змін. Я лише зґрубша начеркнув
під загальним описом табору. Про табор вийде
колись може більше учасників, де краще опишуть
„Бліндї"-ні, котрі там довший час були. Доктор
„вийшли учасники Др. Маковського (котрий ще лічив,
тому згрубша описав під собі табор, щоби зовсім
не призабули сего важного часу коштовного промислового
будинку). 24. липня 1917. дістав я посаду - зайняте
у Бліндї при раді шкільній як т. зв. Gruppenleiter.
Ходило о те, щоби молодіж шкільна від 7-14 року
життя (обовязана ходити до школи) в час вільний від науки,
а головно підчас ферій - занята якоюсь корисною
працею, або забавою. В тій цілі зорганізовано т. зв.
Kinder-Sammelstelle або Beschäftigungskurse
при раді шкільній у Бліндї. Управителем на
курсі був Лука Гармашій (тепер він покійний управ.
нар. школи). Всю молодіж (в тих курсах) поділено

після того (хлопці осібно – дівчата осібно) на групи,
на чолі котрої стояв Gruppenleiter. Над всіми Gruppen-
leiter-ами (мужчинами і жінками) був головний G-leiter
Антін Перевезень тодішній гімназіяльний студент
з УСС. а теперішній адвокат в Станиславові. Такими
групенлайтерами були: сотн. Токарчик, Андрухів, ...,
п. Підгірна Нуся , п. Дмитрусівна
Ніна , пані Даткузова (мужатка) і инші. Ми групенлайтери
дістали певного рода декрет (зоставсе ще у мене досі),
де було зазначено що обнимаємо посаду з платнею
(Taschengeld) 60 корон місячно samt Verköstigung etc.
Щодня рано збирали ми свої діти (після секцій)
– котрих мав я всіх около 50 – і проводили парами
поза табор на левади під ліси зад станами, де
уладжувалось різні забави і ігри (бігати і копати
м'яч – співи – гімнастика і проче). На обід вели ми
діти знова до бараків – а по обіді відводили знова
прогульки поза табор. Коли була слота збирали
ми діти у відповідних бараках – салях.

Дітий було дуже багато і не було таких, які би не хотіли йти за прохід. При тім бавились всі дуже весело – бо була то незвичайна радість – вирватися поза ті бараки, що вже всім обридли на, вільну природу. А діставши загартування і не маючи рідного проводу в рідкісних інтернатах – хотів вже забратися з відтам. Не хотів я йти з „Курана спати" і не хотів знова ломати принципів в інтернаті – [приходили у вечер подіками всі учетти спати і давали мені злий приклад] – Тому від серпня замешкав я вже на бараку 77. Барак цей сім був славний за весь блок. Був це т.зв. Intelligenzbaracke. Хто з „інтелігенції" не мешкав на т.зв. Lehrerbarak-ах (про котрі згадаю пізнійше) – то мешкав на 77. Був це звичайний барак як інші, але був переділений за помочі перегородок і не мав прич, але ліжка. Мешкали тут цілі родини, або самітні жінки чи мужчини – разом, а від себе заслонялися (жінки) параванами з коців. Був тут більший порядок

і це вдарило там в очі так, „туда" як не було на звичайних бараках. На „сім-сім" мешкали тоді тов. Токарчук Василь, товар. Пукай (учен. гімназ. з Бучковичі що був занятий в харчевім відділі), тов. Шпа-балюк (учен. гімназ.), тов. Бойко Омелян (уч. гімназ. занятий в канцелярії правлен.), тов. Андрухів (уч. гімн.) п. Труш Підмурна (семінаристка ...) п. Дзюбівна Ольга (+ з Бродичин), п. Наталя Гладунівна пан. Гірнас Іван (приїхав в Білгороді) і инші. —

2. серпня ми Брунегайтеру дістали харч капітанівіт, котрий рівнався менше більше офіцер-ському або військову. Ми не ходили їсти до кантини, але казали дівчині, котра носила нам обіди до бараку. І так як вже згадав по відході з обозом ставало мені нараз краще. З часом стало вільніще на 77. бараці: дехто відїхав до Відня до гімназії чи семінарії — дехто перенісся на инші бараки — так що з часом мій барак зовсім опорожнено. Лише я і тов. Андрухів „мали відвагу" залишитись

там оба замітні через 2-3 дні, як згадує ще тв.
Андрусів за свій зшиток дарував мені на памятку.
З кінцем жовтня і ми оба з Андрусівим покинули
наш барак 77. і переселись на Люксусбараки. —
Luxusbaracken, це була осібна зовсім секція, де
мешкали головно живущі тоті котрі були зайняті де-неде
в урядах, або котрі уміли там вкрутитись. Були це такої
бараки в котрих були осібні мешкання зовсім прилично
а то по заібільшій часті покій і кухня. Мешкання
таке не нагадувало вже зовсім „огидного" бараку, але
радше, приватне помешкання. Такий покій і кухню
дістали ми оба з товар. Андрусівим. Там мали
зовсім вигідну обстановку ліжка, стіл крісла, світло
електричне. Ми далше доїздували там вікт з кантини,
а обслуговила нас служниця, котрій ми платили.
Жили одним словом по панськи — то вже не
драбинка чи голодний Відень. При тім всім були
вільними пташками залишеними жити самостійно.
Жадних взагалі годин коли вставати чи лягати

одним словом необмежена свобода. Те ж же для таких молодиків як ми рівне, що було раєм. Люди в таких місцях рідко звичайно ще в рамках якогось розпорядку (при родичах – бурсах). Ми якийсь час жили там в зовсім необмеженій свободі.

На кожну секцію мав інспектор до помочі тзв. секціоніста. Вибирано їх з-поміж вояків інтелігентніших людей. Крім того кожний барак мав ще коменданта барака, котрий розділював харчі і дбав про порядок. Секціоністом на люксусбараках був п. Палагнюк. Всі три (Палагнюк, Андрухів і я) ми дуже добре жили і вони ще зробили нам спільну знимку, про пам'ять. З Андруховим ми таки були дійсно друзі і він не всюди помістився на знимках. Жаль, з тим моїм другом я втікав від того часу вже не бачить ся. На люксусбараках мешкали тоді такі мої знайомі: тов. Семенек Олекса і Штефорук Михайло, котрі займали разом покій і кухню в сусідньому бараку (подібно як я з Андруховим). тов. Семенек Олекса не був дуже великий

добряча і всі ([illegible] і панянки) його дуже любили. тов. [illegible] ([illegible] із. з краю) працю-вав за Лабер[illegible] (де був такий заступник тов. Семенюк.). З панен були ще: була п. Морозівна Ольга (семинаристка з Бродів) з своєю мамою. Через ту панну Оля мав застрілитись студ. семін. [illegible]; через не що не знайшов її взаємності. Та трагедія любовна відбулась 21. VIII. 1917. Інше мешкання займали тільки п. Юлія Бойновська і п. Ворозівська Панна Юльця мала „темне повідення" з [illegible], хоч що була гарна. Говорила що походить з [illegible] (в горах) п. Ворозівська ([illegible]) була вдовою з Буковини робила враження дуже інтелігентної (по матері здаєсь) різни — назв її я не запам'ятав. Крім того мешкали там панни Кільчиська Олена і [illegible] Стефанія обі дуже скромні, що дуже терпеливо ждали за своїх наречених, що пішли за фронт. Осібно знова мешкала панна Харужівна Міця з сестрою і з своїм братом. Я подав тут всіх там панів, які мешкали, бо як вже згадав

люксусбараки були поділені якби рицарові залі по дві збічаті (кузня покій). Лише за люксусбараках виглядало на щось якось села колгоспі, де звичайні бараки більше на усім міг, де цілий барак, то за трьох готовій каса готівка. Надходила зима і нам Gruppenleiter-ам з чого кістомас і посада по бригадах дітей рано були зайві викачі і небагато часу, поки цього лишались для Gruppenleiter-ів — так що з початком нагоди ми всі були без зайнятт- з тим автоматично урвався і добрий харч каптьорні (33-ся рать) — а нас учасників вислано на дальші студії до Відня. Жаль було покидати рай Блігд і їхати в пекло-голод Відень. Найбільше боялись того, що небуде ніде таза Блігдом. Але мене це не було таке болюче. Я знав вже Відень і ще гірший від нього Бельгсдорф. Зазнав вже голоду — тяжкої праці і добрих невигод. Безперечно побут з Блігді належить до найкращих хвилин з мойого життя — не дуже радо покидав я його, але

не попадав „в розуму" через це — як це дехто робить.
„Я хотів дальше студіювати, а не утрачати таких
благородних літ" собі (в 17-ім році життя) справді таки
„Я набрався всього до того часу — будучи через
і в розумі і то все сам не піддержувати школи—
Я пізнав що дуже є тяжко творче і пізнав це
краще як багато старших собі від мене школи.
Мило воно звичайно а не утратить разом року
шкільного і коли я приїхав до Бродів застав я тих
своїх ровесників, котрі мали собі уліпшену що
найвище 4—5-ту класу. Я був все собі в класі
7-ій. Мої ровесники не вийшли класу (вони згадали
пізніше), а вийшла межи ними радше управа
табору. В тих часах студії мали ще
велике значення (не як тепер 1936). Кожний
клас гімназійний більший не знов одна звіздка
більше управила за кожні — котрі давали справді
більші права. Австрія уміла
розплатувати людей після „карієри" більшої

студії наші. Коли хтось мав тоді бодай 2-3 кл. Гімназійні то вже обходились з ним „інакше." Я знав не - те що ровесники мої мали 4-5 класу всю а я вже 7-му - те „перло" мене дальше до науки і не був мій вина, а також виправдати що мене ніхто не висилав з Бліжду (як не для було робити!) до Відня - але що я самий був би туди поїхав. Я у Бліжді знайшов заслужений короткий відпочинок для себе - а приїхав тоді туди, коли якраз висилали учеників з Бліжду до Відня на дальші студії. Колиб я тоді 2 роки проїхав звідси Бліжду - то „байдикував би" був лише оба 2 роки як мій і нікому не прийшлоби навіть за гадку висилати мене на студії дальші.

В тім часі пригадала собі управа бараків про учеників, які повинні були дальше учитись.

Правда в Бліжді була вища Гімназія, але учениками вищих клас до того часу зовсім ніхто не цікавився. Богато моїх товаришів як Бойь, Нітефор,

Андрусів, Гонзарик, Мигалюк, Музикай, Грицько, Малашук,
Кочетинський і інші як взагалі багато семінаристів —
було в Блиізді на посадах і „благоденствувало". Їх
здається управа подобувала з початку як урядовців —
то може і тому не висилала на студії". А ще згадав,
що всі учителі від IV. кл. почавши були урядниками
в Табарі і аж рівнось від тих канцеляристів і казне-
ларисік „молокососів". Можна сказати що майже ніхто
з молодих інтелігентів не був у Блиізді без посади.
Відчувається це і до сьогодня також але от що мене цікавить:
Такий стан був потрібен і оправданий. Кожний
учитель старався навіть збагатити заняття, бо ним
забезпечував собі свій побут у Блиізді — діставав даже
кращий харч — убрання — ну і платню. Коли б вони
учит. не зробили були цього, то на їх місце потрі-
бували би були інших, які не мислились вдома,
або і інших учителів (якого і так не бракувало в Табарі).
Під своїми урядниками не сами лиш учились
сірій масі у Блиізді. Тому під тим оглядом було мало

Користна ще, що майже всі уряди в Гімназії були обсаджені таборними учителями /вийшло не на добро і їм самим і сірій масі на бараках./ Згодом Галичина опорожнювалась від москалів - в таборі ставало „вільніше", бо деякі повіти могли вже вертати домів. Табор не потребував вже тоді стільки уряд. персоналу і пригадав собі тоді учителів по канцеляріях, яких „великодушно" зачав висилати до Гімназії чи до семінара у Відні. Може і управа табору була оправдана, що аж тоді пригадала собі учителів своїх - бо не було забувати що була тоді ще війна і годі було так вишукувати важкого. Все таки управа бодай „трошки" винна, що декотра наша панна не мала тоді учительської і залишилась „звичайною дівкою" на селі, або що котрийсь учень маючи 3-4 класи Гімназійні залишив з ними вже раз на все. По укр. війні коли я вступив до VIII. кл. Гімназійної, а мав укінчену класу 7-му, але більшість тоді здавала вступні іспити до класи VIII-ої прямо з класи 4-ої 5-ої чи 6-ої. З огляду на

часи війни (з браком рук) — гімназія робила такі уступки. На тім нераз не терпіла наука, але нераз „те перескочення" кілька клас відбивалось на студіях вище, де деколи студенти ледви давали собі раду. Ще добре було, що дехто так „перескочив" кілька клас собі, але багато було таких, „котрі перервавши студії раз - не видали вже потім гімназії вікам. Звичайно бо по якійсь перерві тяжко назад прийти назад на ті самі „лавки". Кожен ученик за кілька літ перервав науку, то нераз вже тяжко було йому назад „впхати" до гімназії. Нераз знаю були навіть дуже здібні ученики, котрі були собі дуже легко дали раду з утраченими роками — але от так відвикли вже від науки, що боялися вже її знова зачинати — мовляв, „що вже шкода і вже все забув", що перед тим учився. І його нераз силою не впхав ніхто назад до школи — тоді вже потім прогав раз на все днів науки. А шкода, бо так пропало багато здібних людей. Правда добрі много були

провчити — Мішенко — оказія московська в Галичині
і проче. Через вісім згадати ми цього дорогого
багато інтелігентний, котрі нам і тепер треба і то дуже,
мимо того що тепер безробітна, нема по судах
радніх заняти — [illegible] інтелігентний було.
Мимо всього нам ще її багато потрібно. Зараз
дуже рідкий чи інший бувший [illegible] товариш
хазяїн вдома є господарем, або інший провадить
склеп. Все ще гарно, але щохай би такий хазяїн
чи склепар мав до свого заняття ще і матуру
скарби — бодай зовсім пізніше — а так зараз вчились
на 2-3 класах гімназійних. Тим є попередньо зазна-
рив що управа табору в [illegible], бодай „[illegible]"
вишла. Управа віддала ту „незручну" справу
до зреферування Др Гаткевичеві. Він то
закликав учнів — бувших урядників до себе
писав морально переглядав (зовсім пізно взяв ся до
цього) їх — а потім управа видавала їм папір
з котрим тра було зголоситись вже у відділ на
студії.

Була це правда як згадав [illegible], бо такий зрадник — угодник утікав зі злості і не хотів зовсім добровільно їхати до Відня. Тому Др Ганкевич і немало наслухав ся про ті заходи.

Тож і не подивуєсь, що емігранти не радо їхали до Відня — там був ГОЛОД — а нею [illegible] мав право боятись. Угодник, який дотепер сидів у [illegible] був там не [illegible], але „зрадникам" — [illegible] сказано добрий харч [illegible] — не знав зовсім голоду, був убраний як за [illegible] добре порядно, а що найважнійше (що у молодих найбільше цінилось) був зовсім не [illegible] [illegible] [illegible] — [illegible] [illegible] [illegible] свободи — мав тепер їхати до Відня в рамах інтернаціонального [illegible] — а що найгірше терпіти голод. Сама згадка про Відень [illegible] всіх тих людей. [illegible] розумію і молодого (підліток вік) і зрада [illegible] [illegible] зробила своє тому, що показала [illegible] як [illegible] [illegible] [illegible]

а потім аж зовсім пізно (коли вже нічого Відне таки порядно боявся) сказала іди вчитись. Могло не стати трохи латинщини – виплати можна було учеників скорше за науку коли то у Відни не було ще так „голодно" і не дра було отримати учеників так довго у Гмінді, щоби от теперь не подати аж три роки науки – а так теперь не було і Аники увірення перед „нострифікацією" – мовляв вони отримали вас роки потребували (по урядах), а коли теперь не дра – то гоні і годе?! Як тоді боялись голодного Відня (і не без рації) свідчить те, що писали тоді мої опікуни за знимках своїх, які дарували мені і які дотепер заховались у мене. І так товар. Андрусів пише „Пан Др Гачкевич не мають нічого до розказу!! з обуренням закликали ми. . . . . І по тій терністій дорозі відїхали ми з Богом до Відня в [illegible] (Schülerheim). Згадати за се кажись мусить Ромцьо і памятати мене свого друга щирого – Андрусів

Гмінд 10/XI. 1917.

Тов. Візерфорд за звичай пише також в тім самім „стилі“, згадати Мюленгайн - „V“ як то ми обидва на IV. курсі в Адамовім, стороно і несвідомі до нашої оргії, що ти „бавиться“ а мене не взяли. Тепер забув! Ах ті роки блудства, ті забави, почуття молодості, несвідомі і прості. Тепер ти Товаришу мистецтва з того прощався з блудом, але із через підлих людей, чорної роботи мусимо - ? Забути!

Візерфорд Михайло.“

Певно, що такі роки не можна забувати. Кожний з нас „мав нагоду“, коли також не радо покидаєсь. Відрадно згадати забави, то тепер (тепер!), що між тими нагодами не було достатньої „оплати“ у блуді. Бенкети, зустрічі, а також і деякі нагоди були тут зовсім самітні, бо мусила була тут навіть без родичів чи якої старшої сестри чомусь. В тім він до голови оцінки - через не може і згаданий блуд засоромить ся.

Я був веселої вдачі і мене можна радше
назвати сам „зачіпа" — позатим у бльоці був
закоротний час, щоби на добре „закрутити
собі ним голову." Правду сказати і я не радо
забирав ся тоді з бльоку і сором би було,
щоби я тоді інакше думав, як мої ровесники
і інакше як вони задивляв ся на забави і сво-
біднє життя. Я хочу лише зазначити, що я
зовсім „не планував" через це, що брат знова їхати
до Відня. Я знав вже добре „біду" до того часу, а
також не відвик ще тоді від науки, бо приїхав
був тоді просто від інституту. Управа закликала
нас до канцелярії — сказали нам ще і „мораль
на дорогу — повідав „ми повинні дальше учитись
нам за рід поводитись ся" тощо. Це не відносилось
до мене, бо я не стратив ані одного шкільного року, але
я солідаризував ся з товаришами — через що і мило
згадують вони мене в тім часі на зимках. Я старав
ся тут представити все справедливо так як оно було

в дійсності і як я тоді думав ще тепер. Була війна
люди мусіли тоді „скорше жити". Замолоді
хлопці думали про жінок, але і замолоді зараз
бідували вже. Коли б управа вся була укра-
їнців тримала в „Кулак" - тоді ще згадав би
ніхто з нас Блізьд добрим словом. А так
кожний з приємністю згадує Блізьд. Була
війна. Згадаю тут же, що з початком
вересня приїхав був до Блізьду митрополит
Шептицький - котрого ми всі дуже торжественно
витали. Позатим хочу ще докладніше
записати про ще раз у Блізьді всім жилось
зле а в кожному разі ліпше як поза табором.
Таке все в натурі людській, що коли згадує
пережите що бідував - то каже що там де
він був там було найліпше. Дехто буде говорив,
що у Блізьді страшна була біда - і коли б
хочу ще що є тут лишу про Блізьд скаже,
що то брехня а заводу. Хочу бути справедливим.

Може з початку війни було у Відни краще чим в таборі.
Тоді наш є був у Блюдзі [illegible] краще ніж у
Відни чи у Велерсдорф. Може деинде було ще
гірше. Як жилось інтелігенції в 1917. в таборі про-
ше є вже обширніше згадав. Сірій масі за бараках
табору лекше було тоді „помочи собі" чим у Відни.
Некраще чувствувались ми у Велерсдорф (при тяжкій
і небезпечній праці) як сидячи у таборі. З табору
можна було виїхати на працю, де нераз зовсім
добре можна було улаштуватись. В тім цілі
було у таборі спеціальне бюро посередництва
праці = Arbeitsvermittlungsabteilung, котре
провадив Dr Маковецький і де занятий був
як писар тов. Копитчинський Осип (буковинець).
Певне, що самий вже побут для нашого дядька
в таборі був для нього нещастям і взагалі ради
такі табори не можна вихвалювати. Інтелігенції
жилось в таборі може і краще, як тепер (1936 р.) —
живесь декотрим адвокатам, або безробітним
інтелігентам. — Мимо того, що тепер нема

війти ринкарок за хліб.

І так коли скінчилась наша посада при Kindersammelstelle виїхали ми оба з Андруховичем

до Відня

а то десь з початком місяця падолиста 1917. Тоді виїхало також богато наших семинаристів на студії до Відня. Деякі товариші як Штефорак мусіли забиратись з Бліжду до Відня аж в лютім 1918. року (не хотіли їхати скоріше з нами). Ми разом мешкали у Відні в інтернаті в XX. окрузі недалеко Дунаю (не каналу) = Schülerheim Wien XX. Engerthstrasse 79. Треба було привикати знова до голодного Відня. В інтернаті вікт був дуже скупенький, тому я при кождій нагоді (свята) неділі вертав до Бліжду, щоби привезти з відтам дещо хліба. Цікаве, що з отого великого плачу до інтернату заїхали лише я, Андрухів і тов. Жукай. Инші „умні" залишились дальше у Бліжді (аж тов. Штефорак, котрого засадив я ще у Бліжді при асентерунку.) а деякі здаєтся виїхали вже і до Галичини — тихо не хотів видко закоштувати ще Відня.

В гімназії крім українців були ще учні
з буковинської гімназії і торговельної. Управа
була в руках учнівських. Мешкали українці
в особних кімнатах і лише в їдальні сходились
вже всі разом. З товаришів в гімназії запамятав
найкраще тов. Стареправо Василя і Дрималу
Осипа, котрі ходили теж до тієї самої класи що
й я. Стареправо високий блондин, дуже добрий
учень, а Дримала низький вірман. Позатим
пригадую собі Будза Осипа учня VII. кл. і
Бабюка (малого дружка). Ми діставали в гімна-
зії карти трамваєві, бо до гімназії було
далеко ходити. В VI. класі ходили тоді
зі мною лиш більше такі учні:

Дримала Осип
Коренець Юлій з Тернополя
Левицький Богдан — Львова
Свистун Роман — Львова
Стареправо Василь —

Заступнівна Ірена - Львів -
Лагодинська Олена - Делятин -
Малчиньська Валерія Львів -
подати в списку знайомих, а ще таких товаришів
Ех, Вайда Марія (Львів Зелена 16),
Лібстер Азріель, Мірон, Раллер, - отже
а це є певні рі оті ходили зі мною до класи
III-ої -ри є не можу згадати з іншими клас-
мешканці Schülerheim-и віденського —
Я був коротко в інтернаті, причім на свята
виїздив до Бліжду. На третій різдвяні був вже
у Бліжді, тому мої відносини з інтернатом скупі.
В інтернаті мешкали ми по кількох в
кімнатах малих. Стіни між кімнатами
недобігали до кінця так що між кімнатами
вздовж пробігав коридор. Була це характер.
будови казарми, якої я сприяв рішучо.

1	2	3	4	5

В інтернаті обовязувала бурсацька дисципліна,
хоч виходилось за місто тра було голоситись —
вечорі контролювали чи всі є вдома тощо.
Найгірше це, що харч був дуже скупий.
Все таки тоді у Відні жив я дуже краще як
у п. Чебера перед відїздом до фабрики. В інтер-
наті діставав харч — такий дешевий, але ліпший
про що старались — де тільки першого побуту
у Відні харч той треба було здобувати високим
від [illegible] [illegible] [illegible] через [illegible] без успіху. —
На свята різдвяні виїхав я до Гмінду, бо
все таки там було лекше. Там були знайомі
з інтернату. У Відні вмів тяжко привязувати
до себе нікого. Підчас різдвяних свят був я
у Гмінді. В тому часі реєстровано всіх рочник
1900 — до побору і військо яке вступ се в Корон-
ній. Тому і я зголосив се у Гмінді до реєстрації
По святах (Різдва) виїхав я знова до Відня до
інтернату (за [illegible]) і думав що до побору

стати у Відни. Однак я довідав ся я, що тому що я підчас реєстрації переїзджав у Блиґді і там зголосив ся — тому обовязаний я також і там ставитись до побору [асентерунку]. З того я діс стати вдоволений і вернув назад до Блиґду, щоб там стати до побору. Тут 24. січня 1918. зістав я відобраний до війська /= ассентірт/.
А прийшов вже тоді домів до сім (по поїзді у Вілерсдорфі) виглядав добре — мене поклепали і сказали таких нам власне треба. Тому, що мав я укінчена 6 клас гімназіяльна — признано мені відразу право однорічного [Einjährig - Freiwilligen]. По поборі уставлено всіх рекрутів у ряди, [а мене як одинокого однорічного поставлено першого за правим крилом (чтоби як сапер вів)] до присяги. Ми присягли рівно, що будемо вірно воювати на суші морю і в повітрю за . . . . цісаря і Австрію. І так я в весновім 18 літ / мав тоді скінчених 17 літ і 5 місяців/, став тоді вже австрійський жовніром.

Щоби стати тоді однорічником — вимагано 6 клас гімназіяльна (перед вищою матурою). Хотяй право однорічника було тоді таке, що служити треба було не один рік (як вказує закон і як було перед війною — коли то обовязкова служба при війську тривала 3 роки — а для однорічника лише 1 рік) — але доки доки не скінчиться війна — що могло продовжувати кілька років, то все таки те право — давало деякі полекші і більший респект при війську. Першим привілеєм того права було те, що — зголошені рекрути, рушали до війська вже за кілька днів, а я як однорічний мав до війська зголоситись аж 15. марта 1918. Було не меньше винагородження для мене за те, що не закінчував до того часу ані одного шк. року і мав ту подробку 6-ту клас. Побір — асентерунок відбувся не IX. купно в „Табернакельскім“. Разом зі мною до побору ставав тоді і тов. Нітефор Михайло котрого „не відобрали“. В тім часі мороз був вже

писати до Галичини (москалів везли всі так), тому
я написав до дому — що 15. марта виїздаю до
війська і по дорозі поверну до Бельзина. Там
подію як асистерувок, що вибралась раз в життю
звичайно — гра була „підлата" — тому ми всі відібрані
до війська здорово почали стояти на люксусбараках
з всії заходу. Відібрано тоді самих селян (Кожних у нас
всі є захвілені) і я зараз відмовитись тоді від такої
„забави" — потім не казали, що погорджую ними.
Тра подростку було добре учитись, як вікош перед
і по тім. Приїздаючи з Міллергарду до Блінди
заїздав я до товар. Семенка і Кітсорера на
люксусбараках. Тов. Семенко, той великий добряга
гостив мене щедро за кожний раз і з тим я
мусів завів спати разом, що і зазначив він
на своїй згадці даровані мені, „На згадку, що
ми спали разом — Добраніч! До побачення!
Олекса Т-ний". До Семенка заїздав я і також
до родини, де віддавав харч і всякий „спартуток".

як я вже згадував його всі любили, бо був то і незвича-
йний весельчак при своїй доброй вдачі. Тим то бо
не спішив ся тепер до блінджів і зробив собі
короткий самовільний урльоп заличаючись за
кілька днів у Блізді. Те, що я мав в короткій
лист до Вісоцька оправдувало тоді до всего, а також
і до такого урльопу. У тов. Семенова було
тоді дуже весело так проходили пахти і відбувались
часто забави. Ми висилаємо участників до
Відня на дальші студія (реферат Др Гашкевича
про який так широко передтим є вже розписав ся)
Мало хто виїхав з Блізди до призначеної цілі.
Богато бавилось дальше у Блізді, а ми зимі і восени,
коли я тепер зажурився, що буде мусів їхати
на Engelstrasse. До Семенова а радше до панен
заходив тоді також п. Неделко - тутешній урядник
в касі Статтика, а тоді одноричний капраль чи
[illegible] з 30. полку піхоти (Львівський полк).
Пан Неделко переозвав тоді разем в одному [illegible]

в місті Бліжді звідки часто приходив до табору. Він був для мене тоді як рекрута великим авторитетом. Від нього довідався я все що треба було знати тоді до війська і научився навіть богато дечого з військових вправ. В дарунку дістав я тоді від него старого вояка дуже гарну шапку військову. Маючи за собою військові Велерарори а потім науку від п. Веделки ішов я пізніше до війська сміло і відразу почував ся там як у себе вдома. Така пропідна наука варта була тоді грошій - опім згадаю ще пізніше. По кількох днях побутих у Бліжді треба було вертати назад до віденського шпиталю. Прощали мене в Бліжді дуже сердечно як дійсно прощаєсь вояка що їде на війну. Панна Морозівна Ольга купила мені цвіти = відзнаку від брата до війська, а панна Бойковська Юля подарувала срібний медальончик Матері Божої за шию. Рекрути (віденські і акад. війни) обвішували капелюх цвітами різними цвітками і блискучими пацьками. Такий був тоді звичай.

Я пропивав собі лише кілька квітів до Курки,
який захотав „Бровко". Заровтий медалінотне
залишив/а мати в Станиславі у тети підчас евр.
війни, де він пропав. Яко обовязаний вуз до
військової служби виїздати з Біжди до Відня
зголосив/а свій відїзд у жандармерії, де братува-
вали мені (з нагоди побуду) і дали ...
пуп вістку якого степень старшини. Попра-
щавши ся з ділими виїхав я до Відня.
Господар класи проф. Ясен Гриак і не дуже б
вимагав оправдання від мене за коротку непри-
сутність по побуті (самовільний урльоп). Як не оправда-
було та кількаканадь годин зголошувати, що
був вуз вояком і йшов на війну, з кодні не всі
вертали. В класі вже не було тепер весело.
Залишилось всего кількаканадь учнів і панни.
З побором 1800. учнів класа зовсім змаліла. (Не
памятаю, що орі з ков. зівсав відібрати зі мною
– з ков. що ставали до побору у Відні)

Лавки наші сумно споглядали назад себе, бо
число учеників, що сиділи за ними, щораз то більше
меншало. Здається, що я не виїздив вже більше
до Бліжду, а то тому, що приїзд пізна більше до
Кмирки, бо тра було піддавати ріжні партії,
щоби не виглядало, що задарма дістав свідоцтво
з укінченої VI-ої класи. Однорічні вояки мали
ті привілей що „розкували" аж 15. марта, до
котрого то часу мали ходити до школи. Тому
що пішли на війну, то хоча ті що ходили до 15/III.
до школи по звільненню ся з війська у своїх
кадрах - полках - одержали свідоцтво ціле
з класи яку перервали. Так дістав я свідоцтво
з VII. класи по звільненню ся до ранґу звіту
у Любліні. Все таки ще що не утратив я цілого
шкільного року, було винагородженє. Не знаю чи
з него користали без війни всі побори - чи лише ті,
котрі учились не так зле, щоби їм грозила двійка [illegible].
Я поддавав тоді всі партії і праці було не мало,

бо VII-ма класа ти не найтрудніша зі всіх.
Перед відїздом з Відня хотів я попрощатись
з п. Гебертом, який був ще рік у Відні і з п. Нейзе-
ртвабром п. Гебертові. Цей німець-патріот був дуже
зворушений, коли почув ще того що приїхав до
нього в 1914. році зі мною 4 кл. гімназії відібрати
згадав ще тепер до війська. За нас рекрутів
багато дивилось з плачем - війна догоряла вже -
вже діти мусили йти воювати це було і осторого-
рою вже дальше тягнути буде годі. Не видно було
вже та перших вояків - лиш калік прусаків
- лиш вже діти і Віденьці з великим сумом дивились
за те. Богато з нас виглядало ніжніще дітьми
за дітей перебраних в мундури. Мені, новакові
дорадив вже годі силкувати з журбой, як по англійськи
і я сам так виглядав ще не вояка.

Кілька днів перед 15. марта залишив я працю в Гімназії при Radetzkystrasse і шпиталеві при Engerthstrasse і виїхав до

Делятина

Які великі зміни застав я тут. Багато наших хат подіравлені кулями, по городах ями від гранат – Салина згоріла – церков на Заріччю спалена – багато ще свіжих могил вояків при дорогах по городах – котрі ще довший час чекали – заки перенесено їх за місцеве кладовище. Здовж поїзду – облога і за Заріччю були ще свіжі шанці – окопи з колючими дротами досі. Заки я добре розглянув ся знова в рідному своїм місті і заки поговорив зі знайомими родиною, котрих давно вже не бачив прийшло вже вибиратися знова в дорогу. Від п. Веделька знав я, що тепер рекрутам при війську дають вже шнурівки (з паперу) пояси = і черевики, бо нема без деревляних підошов і нарізаної бляхи місто скіряних. Взагалі саді легко, коли знайти можна все

ще Крісп-бабнет, скіряні ремені тощо. Тому я
відпоров для себе порядний скіряний ремінь
„тратцивий" бабнет (не без держав. руки) і скіряні
забійники. Все те забрав я потім до Високо і як
побачив дуже добре зробив. В порваних ремінях само
випадав довбіж таки на оборону (мусів так
випадати) і богато часу забирало вбирати ся
в такі ремені або ремізі забійний. Тоді було
навіть добре і скоро запінитись, а не голові вимагати
про високу. Батько мій римів мені навіть
згадані речі і пакував на дорогу, лише наказував,
щоби їх скоро не показувати нікому, бо через не
випадуть мене сейчас на оборону, коли побачуть
що маю все порядне. Так думав мій батько —
як думають звичайно старі люди — без військової
на оборону — тому що добре убрав ся. На дорогу
забрав я гомілько харчі (а які такі і вилати було
тоді нелегко) і добрий запас бинтів, який мені
доставив тоді п. фельдшер

який мешкав при нас.
В дома побув я заледве 2-3 дні (більше не було часу) і рівно 15. марта 1918, „w dzień dekoracji ґранату" виїхав рано до Львова. Якось так часто складалось, що коли рекрути їдуть до війська, або за границю, то паде дощ як згадує пісенька тієї Lwowskich dzieci бувш. колишнього 30. п. піхоти.
Коли я відїздив саме таке було — погана мартова погода. На дворець відпровадив мене батько а при прощанню „тато" заплакав. Не було кому плакати за мною. Звичайно робили це мами, котрі плачуть і за родину і за сусідів нераз коли ті їдуть до війська. Я лишав вдома батька — не дуже то маючого на плач ні більш других, сестру (тітоньку) Юзю Кучинську, котра не дуже то любила мене — брата ні сестри — і сестру Густю, котра годі і не розуміла ще на таких річах.

При Австрійськім війську

У Львові

Тут зголосив ся на Rekrutensammelstelle Heimatkehrer-
kaserne при ул. Курковій. Там тепер є школа підофіц.
Був там від 15-го 21./III. 1918. Запамятав там
таких: Вахьо, Б. Газутак, Д. Стасів, Breysogel,
E. Krynicki, Kukla Josef, Wojtasiewicz, Шкр.
Шкала, Wasowicz, Мосора, Бобилак і инші
котрих підписи ремарку тепер відчитав з памятникової
картки. Найкраще запамятав Бобилака, котрий
мав гарний голос і все тоді дзвонив з нас хор, котрим
дириґував. Він був львівським уличником знав всі
закамарки у Львові. Мав він дуже характеристичний
підпис. Коли я мешкав вже з жінкою в Дмитрові
у п. Тибіжки його жінка (з Бобилаків) видала ся
мені дуже подібна до сього Бобилака о якім
в горі мова. Слово по слову і ми малоз договорились —
а коли я казав показати собі підпис згаданого
Бобилака (брата Тибіжкової) — тоді я вже жінкови
виясвив ся — що мій колишній товариш зверху —

і непорушно отець Гробиляк ідентично. Там люди
зараз пізнають ся — а якийсь характеристичний
підпис попадаєсь дуже довго. Пізніше ми зговорились
оба з отцем Гробиляком про давні часи і від нього до-
відав ся, що з наших приятелів парохів (з Львова
і з Домбє) Др. Стасів є в Миколаєві н/Дністр. Зави-
дівський родом з [illegible] вже помер, а Ігонька
є тепер священиком. О. Гробиляк знав краще вище
згадати, бо був їх куратом, натомість я не стрічав ся
з тими більше ніколи поза Львовом і Домбєм. Ігоньку
запамятав здаєсь коротко з підписа рекрутів, бо
Ігонька ходив тоді в біл. блузі і в габіку. Нікому
більше і [illegible] і нікому не [illegible] [illegible] тоді там
збирали (молодих хлопців — рекрутів).
При ул. Курмановій чулось лиш як звичайно в таких
обставинах, [не добрали не вигідно] нас зігнали дуже богато до великої
кімнати, а спати приходилось на землі на чім
хто мав — лише в [illegible], а тримали нас
під замком і не вільно було зійти навіть сходами
на долину на партер.

їда також була „к горю" – але оце ніхто не дбав, бо кожний мав ще припаси з дому. Ми замкнені мов в тюрмі „виробляли" що могли тоді –, щоби якось збігнув той час „ді, погані". Сідали за вікнах і зачіпали на улиці кого могли, то жінок викри-куючи „Не закохайтесь (тому) в тій пані, що їде попри вас", або затягували якусь пастушу пісню – що за не могла відповісти і таке інше – всі так звичайно „загальні" могли найвище злоститись і обурюватись, але що зробити з рекрутами. Спеціялісти в цьому були [illegible] — а нам брат з провінції [illegible] смішно. Зараз за другий день пополудні відїзді з Оломунця (як я пізніше довідався) прийшов до нас тодішній комендант жандармерії в Оломуці пан Ельзнер і то в асисті ще більшого пана, щоби „вишколити" ги я дівчат поїхав до [illegible]. П. Ельзнер „дер Кот" з нами – через нього випровадилась пересудів і жандармерія – тому і тепер надуживав там влади. Зрештою здається нема такого, кожний би

сказав, що таким нашим було тільки, а того не вміємо.
Коли ми мали від'їздити, п. Гобилак зорганізував
з нас досить добрий хор. Їдучи за чергові Дл. дверець
у Львові ми присівували собі до маршу, а коли
доходили до акад. гімназії на ул. Сапіги п. Гоби=
лак пояснив, що будемо переходити попри
гімназію, і тоді треба буде заспівати пісь „Гло-
брам". Якраз не наша частина учителі і
професори виходили всі з гімназії і „присоали"
за хвилину" почав наш військо переходи. Тоді
ми „співали" „Professor не хтів дуже
очими не йти далі" і т. д.
Мали не реальний ефект — так п. Гобилак
а зате і ми переїхались на п. професорах.

Так 21. III. 1918 відїхали ми до

Dąbia коло Кракова.

де відбували приписану 3-тижневу карантану.
Мешкали ми там в бараках, котрих адреса під
була K. u. K. Krankenhaltstation Objekt № 6
Dąbie bei Krakau, або коротко Kontumazstation
Dąbie. Були тут самі однорічні, котрі зїхались
тут з кількох таких Sammelstelle як Львів - Куриова.
Крім рекрутів було тут також богато легіоністів -
польских. Їх за кару стягнули тут, щоби пішли як
прості вояків популяризувати по австрійських полках.
Богато з них мали степень підхорунжих - мимо цього
трактовано їх як стрільців. Сталось це взглядну
заарештовання марш. Пілсудського. Спали ми
в бараках на прічах - було досить зимно - а кара
була тег під псом. Найбільше давали нам мамалиґа
і то кулеша, та була зварене зле рідко перемішувана
з гарбузом. До того обіду приходило ще 1/2 котелка
"чаю". Ся так зобридив собі тамту пшоняну кулешу,
що через не зелюбив сі до [illegible]. —

Богато рекрутів розхорувалося там за [illegible] – а то через зміну харчу – а кілька розхорувалось таки за добре. В листах до дому писав я тоді, щоби присилали гроші і хліб, тоді вже вигодувався. Бачить писав я що тримаюсь добре, хоч богато похорували – що з тісноти поїзду до Любліна і подорожі. Вже старались повернути до дому. Це одначе пізніше не вдалось, бо нас їхало до Любліна кількох разом і я був „транспортовожатий" – отже не було нагоди перервати їзду і повернути до Делятина. Замість бо їхав сам до Любліна, бо мусіло було спішити до ряду по чоботи і харчі. Тут защепили нас проти тифу і холери, що давалось нам також взнаки – горячка – а хвилями під часом не давали змоги і [illegible] на пору через якийсь час. Бараки були обведені дротом, але можна було все знайти якусь дірку – кудою ми вибирались до Кракова. Є кілька разів був в Кракові, щоби звидіти місто. Був на Вавелі в замку і звидів гробівці королівські,

Котрі мені завів подобались Краще ніж цісарські у Відни (Kapuzinerkirche) - через те головно що підземелля в Кракові мають богато світла і є просторі, тимчасом у Відни є темні переладовані - потурі. Крім того звидів Костел прсв. Діви - чудовий - різні брами і взагалі всі вартісні памятки. Заглядував се також до склепу по Висли під замком. З „Давіа" до Кракова дуже близько і легко вже туди дістатись.

Люблин

В Дамбю по відбутій кварантанні поприділювано нас до поодиноких полків. До 58. п. піхоти приділено нас кількох (1 галича, мене і кілька жидів). Карту подорожі (Дамбє-Люблин) виставлено на моє імя, яко на „транспортфірера" і ми виїхали до Люблина 12. IV. 1918. До Люблина приїхали ми вечером вже, а до касарень прийшли вже по 9 год. вечер. Коли вже друга спала. Я зголосив ся у дижурного капраля і цей приказав для нас місце на прічах. Один жидок з мойого транспорту сказав, що не буде спати на брудній прічі - щоби сам просить капраля, щоби „стор порох" бидати з дошок